

**SAHİBKARLIĞIN VƏ BAZAR İQTİSADİYYATININ İNKİŞAFINA YARDIM
FONDU**

Elxan Məmmədov

**Qeyri-hökumət təşkilatları üçün milli mühasibat
uçotu standartının tətbiqinə dair**

VƏSAİT

ÖN SÖZ

“Maliyyə uçotu haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununa əsasən Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyi tərəfindən “Qeyri-Hökumət Təşkilatları üçün Milli Mühəsibat Uçotu Standartı” hazırlanmışdır. Qanunvericiliyə uyğun olaraq QHT-lər 2009-cu hesabat ili üçün öz hesabatlarını artıq yeni tələb olunan qaydalara uyğun olaraq hazırlamalıdır.

Qeyd etmək lazımdır ki, yeni yaradılmış standart Mühəsibat Uçotunun Beynəlxalq Standartlarının əsas prinsiplərinə əsaslanmışdır, ABŞ və Kanada kimi ölkələrin bu sahədə tətbiq etdiyi praktikaya uyğundur.

Bu standartın tətbiqi QHT-lərin durumunu daha düzgün əks etdirəcək və bütün maraqlı tərəflərə QHT-ləri müqayisə etmək və qiymətləndirmək imkanı verəcək. Məlum məsələdir ki, yeni işin başlanması yeni yolun gedilməsini tələb edir. Yolunuzu asanlaşdırmaq üçün biz standartın tətbiqinə dair vəsait hazırladıq.

Bu vəsaitin strukturuna gəldikdə isə biz çalışdıq ki, onu mümkün qədər qarşımıza qoyulan məqsədlərə uyğun hazırlayaq. Fikrimizcə, belə struktur hesabatlarınızı hazırlayarkən vaxtınıza qənaət etmək imkanı yaradacaq.

Vəsait Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Qeyri-Hökumət Təşkilatlarına Dövlət Dəstəyi Şurası tərəfindən “Azərbaycan QHT-ləri üçün Maliyyə Nazirliyinin yeni Mühəsibat Uçotu Standartına həsr olunmuş treninqlərin keçirilməsi” layihəsi çərçivəsində hazırlanmışdır.

Sizə yeni və şərəfli işinizdə uğurlar arzulayırıq.

Elxan Məmmədov

MÜNDƏRİCAT

<i>Qeyri-hökumət təşkilatları üçün milli mühasibat uçotu standartının məqsədi</i>	<i>5</i>
<i>Maliyyə vəziyyətinə dair hesabat</i>	<i>8</i>
<i>Maliyyə fəaliyyətinin nəticələri haqqında hesabat</i>	<i>10</i>
Birja əməliyyatları üzrə gəlirlər	10
Gəlirin ölçülməsi	11
Malların satışı	12
Xidmətlərin göstərilməsi	12
Faiz gəliri, royaltilər və dividendlər	13
Qeyri-birja əməliyyatları üzrə gəlirlər	13
Qeyri-birja əməliyyatları	15
Qeyri-birja gəliri	15
Transferlər	16
Borcların bağışlanması və öhdəliyin qəbul edilməsi	16
Hədiyyə və ianələr, o cümlədən, natural məhsullar	16
Daxilolma və üzvlük haqları	16
<i>Xalis aktivlərdə (kapitalda) dəyişikliklər haqqında hesabat</i>	<i>17</i>
<i>Pul vəsaitlərinin hərəkəti haqqında hesabat</i>	<i>19</i>
<i>Maliyyə hesabatlarının istifadəçiləri</i>	<i>5</i>
<i>Əsas fərziyyələr</i>	<i>21</i>
Hesablama metodu	21
Təşkilatın fəaliyyətinin fasiləsizliyi (davamlı fəaliyyət)	22
Təşkilatın fəaliyyətinin fasiləsizliyi	22
<i>Maliyyə hesabatlarının keyfiyyət xüsusiyyətləri</i>	<i>23</i>
Münasiblik	23
Əhəmiyyətlik	23
Etibarlılıq	24
Maliyyənin formadan üstünlüyü	24
Ehtiyatlılıq	24
Ardıcılıq	24
Anlaşıqlılıq	25
<i>Maliyyə hesabatlarının elementləri</i>	<i>25</i>
Maliyyə vəziyyəti haqqında hesabatın elementləri	25
Maliyyə fəaliyyətinin nəticələri haqqında hesabatın elementləri	25
Maliyyə hesabatları elementlərinin tanınması	26
Maliyyə hesabatları elementlərinin ölçülməsi	28
<i>Maliyyə hesabatlarının təqdimatı</i>	<i>30</i>
Təşkilatın fəaliyyətinin fasiləsizliyi	31
Qarşılıqlı əvəzləşdirmə	32
<i>Uçot siyasəti, uçot qiymətləndirmələrində dəyişikliklər və səhvlər</i>	<i>32</i>
<i>Ehtiyatlar</i>	<i>34</i>
<i>Daşınmaz əmlaka investisiyalar</i>	<i>37</i>
<i>Torpaq, tikili və avadanlıqlar</i>	<i>38</i>

<i>Qeyri-maddi aktivlər</i>	40
<i>İcarə</i>	42
<i>Maliyyə alətləri</i>	43
Emitent tərəfindən qarışıq maliyyə alətlərinin təsnifləşdirilməsi	47
<i>Qiymətləndirilmiş öhdəliklər, şərti öhdəliklər və şərti aktivlər</i>	48
<i>Borclara aid edilən xərclər</i>	52
<i>İşçilərin mükafatlandırılması</i>	52
<i>Birja əməliyyatları üzrə mənfəət vergisi</i>	53
<i>Xarici valyuta məzənnələrində dəyişikliklərin təsiri</i>	54
<i>Hesabat tarixindən sonrakı hadisələr</i>	55
<i>Əlaqəli tərəflər</i>	56

Qeyri-hökumət təşkilatları üçün milli mühasibat uçotu standartının məqsədi

Maliyyə hesabatlarının hazırlanmasında məqsəd müxtəlif istifadəçilər tərəfindən resursların bölüşdürülməsi ilə bağlı qərarların qəbul edilməsi və qiymətləndirilməsi zamanı təşkilatın maliyyə vəziyyəti, maliyyə nəticələri və pul vəsaitlərinin hərəkəti ilə bağlı aşağıdakı məlumatla təmin etməsidir:

- (a) maliyyə resurslarının mənbələri, bölüşdürülməsi və istifadəsinə dair məlumatların təmin edilməsi;
- (b) qeyri-hökumət təşkilatının öz fəaliyyətini necə maliyyələşdirməsinə və pul vəsaitinə olan ehtiyacını necə ödəməsinə dair məlumatla təqdim etməsi;
- (c) qeyri-hökumət təşkilatının öz fəaliyyətini, habelə, öhdəliklərin və məsuliyyətin yerinə yetirilməsi proseslərini maliyyələşdirməsi potensialını qiymətləndirməsi zamanı faydalı olan məlumatlarla təmin etməsi;
- (d) qeyri-hökumət təşkilatının maliyyə vəziyyətinə və burada baş verən dəyişikliklərə dair məlumatlarla təmin etməsi;
- (e) xidmətlərin dəyəri, səmərəlilik və icra məsələləri üzrə təşkilat fəaliyyətinin qiymətləndirilməsi zamanı faydalı olan ümumi məlumatlarla təmin edilməsi.

Maliyyə hesabatlarının istifadəçiləri:

Təsisçilər. Bu insanlar QHT-ni təsis edirlər. Onlar təşkilatın nizamnaməsini və məqsədlərini təsdiq edir. Kommersiya təşkilatlarının sahiblərindən fərqli olaraq, QHT təsisçilərinin məqsədi mənfəət əldə etməməkdir. Qeyri-hökumət təşkilatlarının təsisçiləri bərabər hüquqlara malikdirlər.

Kreditorlar. Məqsədlərə nail olmaq üçün təşkilat borc götürə bilər. Pul vəsaitlərini borc verən şəxslər kreditorlar adlanırlar. Kreditor pulu etibar etdiyi təşkilata borc verə bilər. Adətən təşkilatın etibarlı olmasını öyrənmək üçün kreditorlar təşkilatın hesabatlarında pul vəsaitlərinin hərəkətini təhlil edirlər.

İşçilər. Bu qrupa təşkilatda çalışan əməkdaşlar daxildir. İşçilərin marağı təşkilatın dayanıqlı işləməsi və nəticədə gördükləri işə görə müvafiq əmək haqqı almasından ibarətdir.

İşgüzar təmas qrupu. Bu qrupa əsasən tədarükçülər və istehlakçılar daxildir. Ən azı istehlakçı olduğumuz üçün bizə davamlı və keyfiyyətli xidmət və mallarla təmin olmağımız vacibdir.

Hökumət. Bu qrupa təsərrüfat fəaliyyətinə nəzarət edən bütün müvafiq dövlət və yerli hakimiyyət orqanları daxildir. Hökumət təşkilatın davamlı işləməsində və vergilərin vaxtında ödənilməsində maraqlıdır.

Cəmiyyət. Bura geniş ictimai qrupları təmsil edən (QHT, media) qurumlar daxildir. Bu qurumlar cəmiyyətdə baş verən prosesləri izləyir. Dolğun informasiya əldə etməklə onlar öz fəaliyyəti ilə ictimaiyyətə daha faydalı ola bilərlər.

Qeyri-hökumət təşkilatları maliyyə hesabatları istifadəçilərini aşağıdakı məlumatlarla təmin edir:

- (a) resursların qeyri-hökumət təşkilatının müvafiq orqanı tərəfindən təsdiq edilmiş büdcəyə uyğun olaraq qəbul və istifadə edilib-edilməməsinə dair məlumat; və

(b) resursların qanunvericiliyin və müqavilənin tələblərinə uyğun istifadə edilib-edilməməsinə dair məlumat¹.

Yuxarıda qeyd edilən məqsədlərə nail olmaq üçün maliyyə hesabatlarının tam toplusu aşağıdakı kimi nəzərdə tutulur:

1. Maliyyə vəziyyəti haqqında hesabat
2. Maliyyə fəaliyyətinin nəticələri haqqında hesabat
3. Xalis aktivlər/kapitalda dəyişikliklər haqqında hesabat
4. Pul vəsaitlərinin hərəkəti haqqında hesabat
5. ...büdcənin və faktiki məbləğlərin müqayisəsi
6. Əhəmiyyətli uçot siyasətləri
7. İzahlı qeydlər

Qeyri-hökumət təşkilatları tərəfindən maliyyə hesabatlarının hazırlanması və təqdim edilməsi üçün məsuliyyət "Mühasibat uçotu haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun müddəaları ilə tənzimlənir². Mühasibat uçotu subyektinin nizamnaməsi ilə müəyyən olunmuş idarəetmə orqanı bu subyektin maliyyə hesabatlarının və birləşdirilmiş maliyyə hesabatlarının hazırlanmasına, təqdim və dərc olunmasına cavabdehdir³.

Qeyri-hökumət təşkilatı hesabatlarını Standart əsasında ilk dəfə hazırladığı zaman aktivləri, öhdəlikləri və xalis aktivlərini tanıyaraq və qiymətləndirərək ilk hesabat dövrünün başlanğıcında ilin əvvəlinə olan mühasibat balansını hazırlamalıdır.

Qeyri-hökumət təşkilatı bu Standartın qəbulundan əvvəl qüvvədə olan mühasibat uçotu ilə bağlı normativ-hüquqi aktlara uyğun olaraq hazırlanmış mühasibat balansına düzəlişlər etməklə ilin əvvəlinə olan mühasibat balansını hazırladığı təqdirdə, o, bu düzəlişlərin təsirini toplanmış mənfəət və ya zərərdə tanımalıdır.

Qeyri-hökumət təşkilatı bu Standarta uyğun olaraq hazırlanmış ilk maliyyə hesabatlarında əvvəlki dövrlərlə bağlı müqayisəli məlumatı **təqdim etməməlidir**.

Bu standart qüvvəyə minənədək təşkilatlar sərbəst formada hazırladığı daxili və ya donorun tövsiyə etdiyi hesabatlardan istifadə etmişdir. Mövzudan qırağa çıxsaq belə, qeyd etməliyik ki, belə hesabatlar idarəetmə uçotuna aiddir. İdarəetmə uçotu ilə maliyyə uçotu arasında fərq ondan ibarətdir ki, birincinin daxili istifadəçilər üçün hazırlandığı halda, ikinci daha çox xarici istifadəçilər üçün nəzərdə tutulur.

Göstəricilər	Maliyyə uçotu	İdarəetmə uçotu
1. İstifadəçilər və qərarları qəbul edənlər	Təsisçilər, kreditorlar və digər istifadəçilər	Rəhbərlik, sırası işçilər və daxildə qərarları qəbul edən şəxslər
2. İnformasiyanın mahiyyəti	Xarici istifadəçilərə qərarların qəbul edilməsinə yardım etmək	Menecerlərə nəzarət və planlaşma işinin təşkili və səmərəli tətbiqinə yardım
3. Praktiki işdə çeviklik	Strukturlarmışdır və adətən nəzarət altındadır (GAAP və s.)	Çevikdir (GAAP yoxdur)

¹ Standart, səh. 13.

² Standart, səh. 13.

³ Mühasibat uçotu haqqında AR Qanunu

Göstəricilər	Maliyyə uęotu	İdarəetmə uęotu
4. Zaman baxımından əldə edilməsi	Adətən audit bitəndən sonra əldə edilir.	Tez əldə ediləndir. Audit tələb edilmir.
5. Zaman miqyası	Tarixi məlumatdır, müəyyən proqnoz ola bilər.	Çoxlu layihələr və qiymətləndirmələr istifadə edilir. Tarixi məlumat istifadə edilə bilər.
6. Hansı məlumata cəmləşdirilir?	Bütün təşkilat	Layihə, proseslər, təşkilatın bölmələri və filialları
7. Məlumatın xarakteri	Pul ifadəsi	Əsasən pul, bununla belə qeyri-pul ifadəsi də ola bilər.

Maliyyə vəziyyətinə dair hesabat

Təşkilat bütün aktiv və öhdəliklərini qısa və uzunmüddətli kimi təsnif edir.

Qısamüddətli aktivlər

Standarta əsasən aşağıdakı hallarda aktivlər qısamüddətli aktiv kimi təsnif edilir:

- a. qeyri-hökumət təşkilatının adi əməliyyat dövründə satılmaq və ya istifadə üçün saxlandıqda və ya realizə edilməsi ehtimal olunduqda;
- b. əsasən alqı-satqı məqsədləri üçün saxlandıqda;
- c. hesabat tarixindən sonra 12 ay müddətində realizə ediləcəyi ehtimal olunduqda; və ya
- d. pul vəsaiti və ya onun ekvivalenti formasında olduqda.

Bütün digər hallarda aktivlər **uzunmüddətli** aktiv kimi təsnif edilməlidir

Qısamüddətli öhdəliklər

Aşağıdakı hallarda öhdəliklər qısamüddətli öhdəlik kimi təsnif edilməlidir:

- a. qeyri-hökumət təşkilatının adi əməliyyat dövründə onların ödənilməsi nəzərdə tutulduqda;
- b. əsasən alqı-satqı məqsədləri üçün saxlandıqda;
- c. hesabat tarixindən etibarən on iki ay ərzində ödənilməli olduqda; və ya
- d. qeyri-hökumət təşkilatı öhdəliyin yerinə yetirilməsini hesabat tarixindən sonra ən azı on iki ay ərzində uzatmaq kimi müstəsna hüquqa malik olmadıqda.

Bütün digər öhdəliklər uzunmüddətli öhdəlik kimi təsnifləşdirilməlidir⁴

Maliyyə vəziyyəti haqqında hesabatın hazırlanması üçün biz aktiv, öhdəlik və xalis kapitala aid olan müxtəlif növ maddəli standartın tövsiyələrinə uyğun olaraq qiymətləndirməli və bu qiymətləndirmələr əsasında onların qalıqlarını müəyyən etməliyik. Növbəti fəsillərdə buna daha ətraflı baxılacaq.

⁴ Standart, səh. 18.

MALİYYƏ VƏZİYYƏTİNƏ DAİR HESABAT

31 dekabr 2008-ci il tarixinə

(min manatla)

Bölmə/Maddə	Hesabat dövrü
AKTİVLƏR	
1 Uzunmüddətli aktivlər	
10 Qeyri-maddi aktivlər	500
11 Torpaq, tikili və avadanlıq	1,800
CƏMİ UZUNMÜDDƏTLİ AKTİVLƏR	2,300
2 Qısamüddətli aktivlər	
20 Ehtiyatlar	10,000
20 Digər ehtiyatlar	55,000
21 Qısamüddətli debitor borcları	2,500
22 Pul vəsaitləri və onların ekvivalentləri	17,750
CƏMİ QISAMÜDDƏTLİ AKTİVLƏR	85,250
CƏMİ AKTİVLƏR	87,550
XALIS AKTİVLƏR/KAPİTAL VƏ ÖHDƏLİKLƏR	
3 Xalis Aktivlər və Kapital	
30 Nizamnamə kapitalı	1,500
32 Toplanmış mənfəət (ödənilməmiş zərər)	22,300
CƏMİ XALIS AKTİVLƏR/KAPİTAL	23,800
5 Qısamüddətli öhdəliklər	
52 Vergi və sair məcburi ödənişlər üzrə öhdəliklər	2,750
53 Qısamüddətli kreditor borcları	61,000
CƏMİ QISAMÜDDƏTLİ ÖHDƏLİKLƏR	63,750
CƏMİ ÖHDƏLİKLƏR	63,750
CƏMİ XALIS AKTİVLƏR/KAPİTAL VƏ ÖHDƏLİKLƏR	87,550

Maliyyə fəaliyyətinin nəticələri haqqında hesabat

Standarta əsasən maliyyə fəaliyyətinin nəticələri haqqında hesabat gəlir və xərc maddələrinin əks olunması vasitəsilə hazırlanır. Xalis nəticə gəlirdən xərclərin çıxılması yolu ilə hesablanır.

Gəlir nizamnamə kapitalının (nizamnamə fondu) yaradılması və ya ona əlavə olunması üzrə kapital qoyuluşu ilə əlaqədar olmayan, lakin kapitalda artımla nəticələnən və hesabat dövründə aktivlərin artması, daxil olması və ya öhdəliklərin azalması şəklində iqtisadi səmərənin və ya xidmət potensialının artımıdır.

Xərc xalis aktivin (kapitalın) azalması ilə nəticələnən, hesabat dövründə aktivlərin kənara axını və ya azalması və öhdəliklərin artması hesabına baş verən iqtisadi səmərə və ya xidmət potensialının azalmasıdır.

Hesabat dövründə tanınmış bütün gəlir və xərc maddələri artıqlığa (profisitə) və ya kəsirə (defisitə) aid edilməlidir⁵.

MALİYYƏ FƏALİYYƏTİNİN NƏTİCƏLƏRİ HAQQINDA HESABAT

2008-ci il üçün

Min manatla

Bölmə/Maddə	Hesabat dövrü
60 Qeyri-birja əməliyyatlarından gəlir	131,500
Giriş və üzvlük haqları	1,500
İlanə və alınmış oxşar məbləğlər	10,000
Alınmış qrantlar	120,000
61 Birja əməliyyatlarından gəlir	35,000
Malların satışı və xidmətlərin göstərilməsi üzrə gəlir	35,000
70 Qeyri-birja əməliyyatları ilə bağlı xərclər	118,950
Pul formasında verilmiş yardımlar	8,500
Natural formada verilmiş yardımlar	86,200
Qeyri-kommersiya fəaliyyətləri ilə bağlı əmək haqqı xərcləri	24,000
Qeyri-kommersiya aktivlərinin amortizasiya xərcləri	250
71 Birja əməliyyatları ilə bağlı xərclər	22,500
Xammal və istifadə olunmuş materiallar	10,250
Kommersiya fəaliyyətləri ilə bağlı əmək haqqı xərcləri	12,000
Kommersiya aktivlərinin amortizasiya xərcləri	250
Əməliyyat mənfəəti (zərəri)	25,050
63 Maliyyə gəlirləri	-
72 Maliyyə xərcləri	-
90 Mənfəət vergisi	2,750
80 Hesabat dövrü üzrə xalis mənfəət (zərər)	22,300
Birja əməliyyatları üzrə mənfəət və ya zərərlər	9,750

Birja əməliyyatları üzrə gəlirlər

Maliyyə hesabatları hazırlayan qeyri-hökumət təşkilatı bu bölməni aşağıdakı birja əməliyyatları və hadisələri nəticəsində yaranan gəlirlərə tətbiq edir:

- (a) xidmətlərin göstərilməsi;

⁵ Standart, səh. 22.

- (b) malların satışı və
- (c) faiz, royalti və dividendlər gətirən təşkilatların aktivlərinin digər şəxslər tərəfindən istifadə edilməsi.

Birja əməliyyatları bir **təsərrüfat** subyektinin aldığı aktivlər və ya xidmətlər və ya mövcud öhdəliklərin yerinə yetirilməsi müqabilində digər təsərrüfat subyektinə təqribi bərabər dəyəri (əsasən nağd pul, məhsul, xidmət və ya aktivlərdən istifadə formasında) birbaşa verməsini əhatə edən əməliyyatlardır.⁶

Gəlir hesabat dövründə nizamnamə kapitalının (nizamnamə fondu) yaradılması və artırılması halları istisna olmaqla, xalis aktivlərin/kapitalın artması ilə nəticələnən ümumi iqtisadi səmərənin və ya xidmət potensialının daxil olmasıdır.

Üçüncü tərəfin adından yığılan vəsaitlər qeyri-hökumət təşkilatına daxil olan iqtisadi səmərə və ya xidmət potensialı hesab edilmir və kapitalının artması və ya öhdəliklərinin azalması ilə nəticələnmir. Bu səbəbdən, belə vəsaitlərin daxil olması **gəlir hesab edilmir**.

Misal: Təşkilat birja əməliyyatı aparmışdır. Təqdim edilən xidmətin dəyəri 500 manat təşkil etmiş, müvafiq vergi qanunvericiliyə əsasən əlavə dəyər vergisi - 18% həmin məbləğə əlavə edilmişdir.

Dt: Pul vəsaitləri 590 manat

Kt: Gəlir 500 manat

Kt: Ödəniləcək ƏDV (öhdəlik) 90 manat

Maliyyə daxilolmaları həm aktivlərdə, həm də öhdəliklərdə bərabər həcmdə dəyişikliklər yaratdığı və xalis aktivlərə/kapitala heç bir təsir göstərmədiyi üçün gəlir anlayışının tələblərinə cavab vermir. Maliyyə daxilolmaları birbaşa olaraq maliyyə durumuna dair hesabatda daxil edilir və aktiv və öhdəliklər balansında əks olunur.⁷

Gəlirin ölçülməsi

Əməliyyat üzrə yaranan gəlir məbləği adətən, qeyri-hökumət təşkilatı ilə alıcı və ya aktivin və ya xidmətin istifadəçisi arasında bağlanmış müqavilədə müəyyənləşdirilir.

Gəlirin məbləği, alış-satış ilə bağlı hər hansı güzəşt məbləğləri və qeyri-hökumət təşkilatı tərəfindən edilmiş güzəştlər nəzərə alınmaqla, alınmış və ya alınacaq vəsaitlərin ədalətli dəyəri ilə qiymətləndirilir.⁸

Misal: Təşkilatın bir istiqaməti malların satışındadır. Təşkilat malları kreditə satır.

Malların satışında güzəştlər nəzərdə tutulmuşdur. Əgər alıcı malın dəyərini 1 həftə ərzində ödəyirsə, onda ödəniləcək məbləğin 2%-i ona güzəşt edilir. Təşkilat müştərisinə 450 manatlıq mal satmış, alıcı güzəştdən istifadə etmişdir.

Mal satılan an:

Dt: Debitor borc 450 manat

Kt: Satışdan gəlir 450 manat

Pul vəsaiti ödənilən an:

Dt: Pul vəsaitləri 441 manat

Kt: Debitor borc 450 manat

Kt: Ticarət güzəşti 9 manat

Ticarət güzəşti hesabı satış hesabının kont hesabıdır və satış hesabını azaldır.

Debitor borc		Satış		Ticarət güzəşti		Pul vəsaitləri	
450			450				
	450			9		441	

⁶ Standart, səh. 94.

⁷ Standart, səh. 95.

⁸ Standart, səh. 95.

Maliyyə fəaliyyətinin nəticələri haqqında hesabatda xalis satışlar $450 - 9 = 441$ manat kimi əks olunmalıdır.

Malların satışı

Malların satışından gəlir bütün aşağıdakı şərtlər yerinə yetirildikdə tanınmalıdır:

- (a) qeyri-hökumət təşkilatı malların mülkiyyət hüququ ilə bağlı ciddi riskləri və mükafatları alıcıya təhvil verdikdə;
- (b) qeyri-hökumət təşkilatı mülkiyyət hüququ ilə bağlı idarəetmədə artıq iştirak etmədikdə və satılmış mallara faktiki nəzarəti saxlamadıqda;
- (c) gəlir məbləğinin etibarının ölçülməsi mümkün olduqda;
- (d) qeyri-hökumət təşkilatına əməliyyatla bağlı iqtisadi səmərənin daxil olması ehtimalı yüksək olduqda; və
- (e) əməliyyatla bağlı çəkilmiş xərclər və çəkilməli xərclərin etibarının ölçülməsi mümkün olduqda⁹

Misal: Təşkilatın bir istiqaməti malların satışındır. Təşkilat malları 1 il zəmanətlə satır. Əgər 1 il ərzində mal xarab olarsa, həmin mal dəyişdirilməlidir. Tarixi məlumata əsasən satılan malların 4%-i il ərzində geri qaytarılır. Təşkilat müştərilərə 7000 manatlıq mal satır.

Mal satılan an:

Dt: Pul vəsaitləri 7000 manat

Kt: Satışdan gəlir 7000 manat

Dt: Zəmanətə görə xərc 280 manat

Kt: Zəmanətə görə ehtiyat 280 manat

Zəmanətə görə ehtiyat hesabı öhdəlikdir. 240 manatlıq mal qaytarıldı.

Dt: Zəmanətə görə ehtiyat 240 manat

Kt: Mallar 240 manat

Sazişə əsasən xarab mallar yenisi ilə əvəz edildi.

Xidmətlərin göstərilməsi

Əməliyyatın nəticəsi aşağıdakı şərtlər yerinə yetirildikdə düzgün qiymətləndirilə bilər:

- (a) gəlirin məbləğini etibarlı əsasda ölçmək mümkün olduqda;
- (b) təşkilata əməliyyatla bağlı iqtisadi səmərə və ya xidmət potensialının daxil olması ehtimalı olduqda;
- (c) hesabat tarixində əməliyyatın yekunlaşma mərhələsi düzgün qiymətləndirilə bilindikdə; və
- (d) əməliyyatlar üçün çəkilmiş və əməliyyatı yekunlaşdırmaq üçün çəkiləcək xərclər etibarlı qiymətləndirilə bilindikdə¹⁰

Misal: Təşkilatın bir istiqaməti xidmət göstərməkdir. Sazişə əsasən xidmətin dəyəri 3400 manatdır. Təşkilat işin 30%-ni yerinə yetirmişdir.

Gəlirin tanınması:

Dt: Debitor borc 1200 manat

Kt: Xidmətə görə gəlir 1200 manat

Misal: Təşkilatın bir istiqaməti xidmət göstərməkdir. Sazişə əsasən xidmətin dəyəri 3400 manatdır. Həmin xidmətdən təşkilat 1400 manat mənfəət vergisindən əvvəl xalis gəlir gözləyir. Hesabat tarixinə sifarişi yerinə yetirmək üçün təşkilat 900 manat xərcləmişdir.

Gəlirin tanınması:

⁹ Standart, səh. 96.

¹⁰ Standart, səh. 97.

*Dt: Debitor borc (900/2000=0.45, 0.45*3400=1530) 1530 manat*
Kt: Xidmətə görə gəlir 1530 manat

Faiz gəliri, royaltilər və dividendlər

Qeyri-hökumət təşkilatının aktivlərindən digər tərəflərin istifadəsindən yaranan faizlər, royalti və dividendlər formasında əldə olunan gəlir aşağıdakı uçot prinsipləri əsasında tanınmalıdır:

- (a) faiz gəliri aktivlər üzrə səmərəli gəlirləri nəzərə alan zaman kəsiyi prinsipi əsasında tanınmalıdır;
- (b) royaltilər müvafiq razılaşmanın mahiyyətinə uyğun olaraq, yaranan zaman tanınmalıdır; və
- (c) dividendlər və ya onların ekvivalentləri səhmdarlar və qeyri-hökumət təşkilatı tərəfindən bu dividendləri almaq hüququ əldə olunduqda tanınmalıdır¹¹

Misal: Təşkilat digər təşkilata 15 dekabr tarixində 3500 manat borc vermişdir. Faizlər 6 aydan bir ödənilir. Faiz dərəcəsi 20%-dir. Əsas məbləğ 1 ildən sonra ödəniləcək.

1 aydan sonra gəlirin tanınması:

*Dt: Alınacaq faiz gəlirləri (3500*20%/365gün*16gün=30.68) 30.68 manat*

Kt: Faiz gəliri 30.68 manat

Ödənişlər 6 aydan bir olsa belə, faizlər gündəlik hesablanır.

Misal: Təşkilat şirkətin 15% səhminə sahibdir. Şirkət 130000 manat dividendin ödənilməsi haqqında elan edib.

*Dt: Alınacaq dividendlər (130000*15%=19500) 19500 manat*

Kt: Dividend gəliri 19500 manat

Şirkət qərar qəbul edəndən sonra dividend gəliri tanınır.

Qeyri-birja əməliyyatları üzrə gəlirlər

Gəlirlərinin əksər hissəsi, adətən aşağıdakı kimi qeyri-birja əməliyyatları üzrə müəyyən edilir:

- (a) daxilolma və üzvlük haqları; və
- (b) transferlər (nağd və nağdsız), o cümlədən, qrantlar, borcların silinməsi, cərimələr, miras, hədiyyələr, ianələr, habelə, natural formada olan məhsul və xidmətlər.

Qeyri-hökumət təşkilatı aşağıdakı şərtlər vasitəsilə hər-hansı əməliyyatın qeyri-birja əməliyyatı olub-olmamasını qiymətləndirməlidir:

- qeyri-hökumət təşkilatı aldığı resursların əvəzində heç bir dəyər ödəmədikdə və ya nominal dəyər ödədikdə, bunlar qeyri-birja əməliyyatlarıdır;
- qeyri-hökumət təşkilatı aldığı resursların müqabilində müəyyən qədər vəsait ödədikdə, lakin həmin vəsait alınan resursların ədalətli dəyərinə təqribən bərabər olmadıqda, qeyri-hökumət təşkilatı birja və qeyri-birja əməliyyatlarının vəhdətinin mövcud olub-olmamasını müəyyən edir və əməliyyatın hər bir komponenti bu standartın müvafiq bölmələrinə uyğun olaraq ayrıca tanınmalıdır.

¹¹ Standart, səh. 99.

Köçürülmüş aktivlərlə bağlı məhdudiyyətlər köçürülmüş aktivin istifadə edilə bildiyi məqsədləri məhdudlaşdıran və ya genişləndirən şərtlərdir, lakin prosesin müəyyən edilmiş qaydada həyata keçirilmədiyi təqdirdə bu şərtlər gələcək iqtisadi səmərələr və ya xidmət potensialının satıcıya (indossant) qaytarılmasının tələb olunduğunu vurğulayır.

Köçürülmüş aktivlərlə bağlı şərtlər qanun və ya qaydalarda və ya mütləq şərtlə razılaşmalarda **xarici təşkilatlar** tərəfindən hesabat verən təşkilata köçürülmüş aktivin istifadəsi ilə bağlı üzərinə öhdəlik götürülməsini ifadə etdirən şərtlərdir.

Köçürülmüş aktivlərlə bağlı şərait elə şərtləri özündə əks etdirir ki, bu zaman aktivdə ifadə olunan gələcək iqtisadi səmərələr və ya xidmət potensialının alıcı (indossat) tərəfindən mənimsənilməsi tələb olunur və ya gələcək iqtisadi səmərələr və ya xidmət potensialı satıcıya (indossant) qaytarılmalıdır.

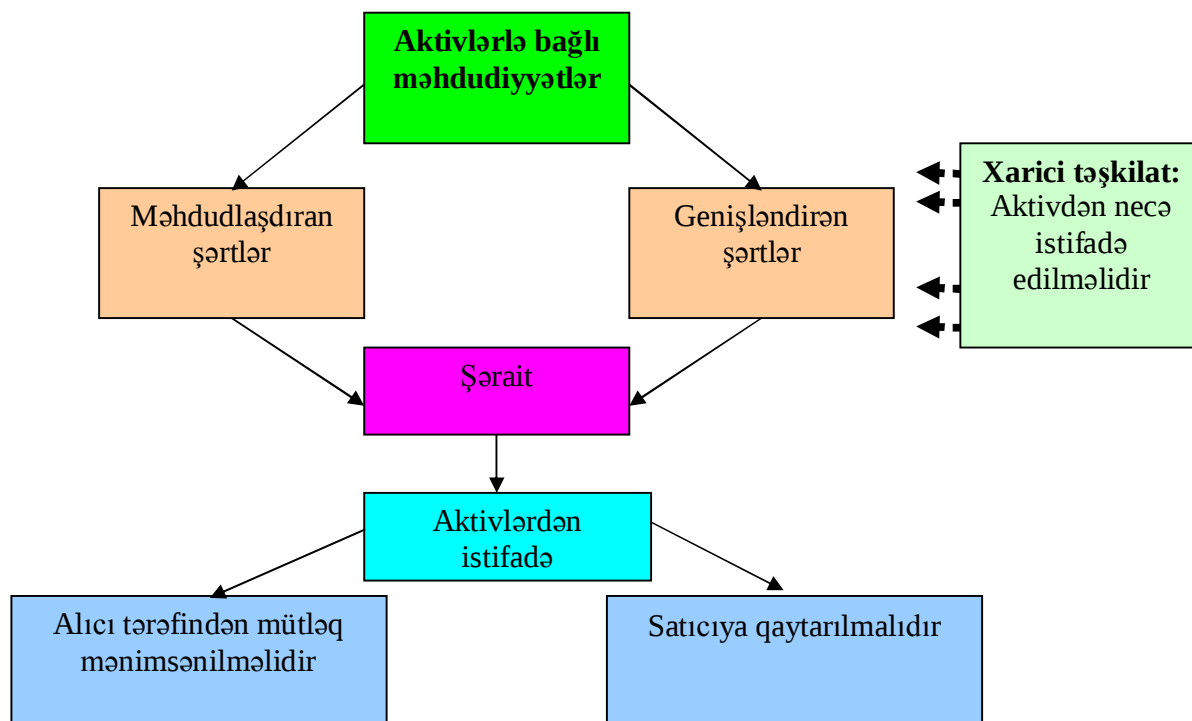
Köçürmələr (Transferlər) daxilolma və üzvlük haqlarından fərqli olaraq, qeyri-birja əməliyyatlarından yaranan gələcək iqtisadi səmərələrin və ya xidmət potensialının daxil olmalarıdır.¹²

Qeyri-hökumət təşkilatı xarici təşkilatdan aktiv aldıqda xarici təşkilat həmin aktivdən istifadə şərtlərini müəyyən edə bilər. Aktiv qeyri-hökumət təşkilatı tərəfindən istifadə edilmədiyi halda həmin aktiv satıcıya qaytarıla bilər. Bu halda alınan aktivin gəlir kimi təsnifatı həmin aktivlə bağlı müəyyən edilən şərtlərin yerinə yetirilməsi zamanı olmalıdır.

Təşkilata xarici təşkilat tərəfindən 14000 manat qrant verilir. Müqavilənin şərtlərinə görə əgər təşkilat verilən vəsaiti təyinatına görə xərcləməsə, həmin vəsait xarici təşkilata qaytarılmalıdır.

Dt: Pul vəsaitləri 14000 manat

Kt: Gələcək dövrün qeyri-birja gəlirləri 14000 manat

¹² Standart, səh. 101.

Qeyri-birja əməliyyatları

Qeyri-hökumət təşkilatı aşağıdakı şərtlər vasitəsilə hər-hansı əməliyyatın qeyri-birja əməliyyatı olub-olmadığını qiymətləndirməlidir:

- (a) təqribən eyni dəyərin mübadilə edildiyi aydın olduqda, bunlar birja əməliyyatlarıdır və bu, standartın digər bölmələri çərçivəsində əhatə olunur;
- (b) qeyri-hökumət təşkilatı aldığı resursların əvəzində heç bir və ya nominal dəyər ödədikdə, bunlar qeyri-birja əməliyyatlarıdır və hazırkı standartın bölməsi tətbiq sahəsinə daxildir;¹³
- (c) qeyri-hökumət təşkilatı aldığı resursların müqabilində müəyyən qədər vəsait ödədikdə, lakin, həmin vəsait alınan resursların ədalətli dəyərinə təqribən bərabər olmadıqda, qeyri-hökumət təşkilatı birja və qeyri-birja əməliyyatlarının vəhdətinin mövcud olub-olmamağını müəyyən edir və əməliyyatın hər bir komponenti bu standartın müvafiq bölmələrinə uyğun olaraq ayrıca tanınmalıdır;¹⁴

Misal: Layihəni yerinə yetirmək üçün təşkilat digər təşkilatla əməkdaşlıq sazişi imzalamışdır. Sazişə əsasən digər təşkilat təşkilata 300 kq sement təqdim edir. Təqdim edilən sementin 75%-i əvəzsiz olaraq verilir, qalan 25%-i isə topdansaş qiyətlə ödəniləcək. Bazarda sementin topdansaş qiyəti 0.15 manatdır.

Dt: Sement 45 manat

Kt: Qeyri-birja gəliri 33.75 manat

Kt: Pul vəsaitləri 11.25 manat

Qeyri-birja gəliri

Qeyri-hökumət təşkilatı tərəfindən dövlət agentı, digər dövlət təşkilatı, digər qeyri-hökumət təşkilatı və ya digər üçüncü tərəf qismində topladığı vəsaitlər hesabat təqdim edən **təşkilatın gəlirləri hesab edilmir**.¹⁵

Misal: Təşkilat layihəni yerinə yetirmək üçün xaricdən ekspert dəvət etmişdir. Ekspertin xidmət haqqı 3000 manat təşkil edir. Təşkilat ekspertin xidmət haqqını ödədiyi an həmin məbləğin 10%-i miqdarında mənbədən vergi kimi tutur.

Dt: Qeyri-birja xərci ekspertin xidməti 3000 manat

Kt: Pul vəsaitləri 2700 manat

Kt: Sair vergilər üzrə öhdəlik 300 manat

Qeyri-hökumət təşkilatı qeyri-birja əməliyyatları vasitəsilə yaranan gəlirlər üzrə müəyyən xərclər sərf edərsə, gəlir gələcək iqtisadi səmərənin və ya xidmət potensialının ümumi daxilolmaları ilə **əməliyyat xərcləri** kimi tanınan resursların xaricolmaları arasında fərq kimi müəyyən edilir.

Misal: Təşkilat digər təşkilatdan layihəni yerinə yetirmək üçün 15000 manat qrant alır. Təşkilat qrantı almaq üçün ekspert xidmətindən istifadə edib və ekspertə 300 manat pul ödəmişdir.

Dt: Pul vəsaitləri 15000 manat

Kt: Qeyri-birja gəliri 15000 manat

¹³ Standart, səh. 102.

¹⁴ Standart, səh. 102.

¹⁵ Standart, səh. 102.

Dt: Ekspertin xidmətinə görə xərc 300 manat

Kt: Pul vəsaitləri 300 manat

Həmin qrantın alınmasından qeyri-birja gəliri 14700 manat təşkil edir.

Qeyri-birja əməliyyatı üzrə gəlirlər qeyri-hökumət təşkilatı tərəfindən tanınan xalis aktivlərin dəyərində olan artımla ölçülməlidir.

Transferlər

Transferlər qrantları, borcların bağışlanması, cərimələri, mirasları, hədiyyələri, ianələri və natural formada olan məhsul və xidmətləri əhatə etməlidir.

Razılaşmanın şərtlərinə əsasən indossat (alıcı tərəf) olan qeyri-hökumət təşkilatı əldə edilən resursların müqabilində onların dəyərinə təqribən bərabər məbləğ ödəməli olarsa, o zaman, sözügedən razılaşma transfer razılaşması deyil, birja əməliyyatı üzrə müqavilə olacaq və müvafiq olaraq uçota alınacaqdır.¹⁶

Borcların bağışlanması və öhdəliyin qəbul edilməsi

Keçmiş borclar, artıq, öhdəlik anlayışına uyğun olmadıqda və ya öhdəlik kimi tanınma meyarlarına cavab vermədikdə, qeyri-hökumət təşkilatları borcların bağışlanması üzrə **gəlirləri tanınmalıdır**.

Hədiyyə və ianələr, o cümlədən, natural məhsullar

Hədiyyə və ianələri (natural formada olanlar istisna olmaqla) aktiv kimi, gələcək iqtisadi səmərənin və ya xidmət potensialının qeyri-hökumət təşkilatına daxil olması ehtimalı mövcud olduqda və aktivin ədalətli dəyəri etibarlı şəkildə ölçülə bildikdə gəlir kimi tanınır.

Daxilolma və üzvlük haqları

Əgər haqlar yalnız üzvlük haqlarını əhatə edirsə və digər bütün xidmətlər və ya məhsulların haqqı ayrıca ödənilirsə və ya ayrıca illik abunələr mövcuddursa, o zaman, haqlar onların toplana bilməsi ilə bağlı heç bir əhəmiyyətli qeyri-müəyyənliklər mövcud olmadıqda **gəlir kimi tanınır**.¹⁷

Misal: Təşkilatın illik üzvlük haqqı 120 manat təşkil edir. Daxili qaydalara uyğun olaraq üzvlük haqları iyun ayına qədər ödənilməlidir.

Üzvlük haqqı ödənilməyib:

Dt: Üzvlük haqları üzrə debitor borc 120 manat

Kt: Qeyri-birja gəliri 120 manat

Üzvlük haqqı ödənilən an:

Dt: Pul vəsaitləri 120 manat

Kt: Üzvlük haqları üzrə debitor borc 120 manat

¹⁶ Standart, səh. 102.

¹⁷ Standart, səh. 107.

Xalis aktivlərdə (kapitalda) dəyişikliklər haqqında hesabat

Hesabat dövründə nizamnamə kapitalında əgər birja əməliyyatları baş vermişsə, toplanmış mənfəət hesabında və digər kapital ehtiyatlarında olan dəyişikliklər əhəmiyyətli məlumatdır. Bu məlumat əsasında biz təşkilatın qoyduğu missiyaya və baxışına nə dərəcədə sadıq olduğunu müəyyən edə bilərik.

Nizamnamə fondu qeyri-hökumət təşkilatının qanunvericiliyə uyğun olaraq qeydiyyatdan keçirilən təsis sənədlərində müəyyən olunan vəsaitidir.

Fonda ayırmalar qeyri-hökumət təşkilatının nizamnamə fonduna edilən ilkin və əlavə qoyuluşların məbləğidir.

Yığım fondu hesabat tarixinə olan və qeyri-hökumət təşkilatının mövcud olduğu dövrdə toplanılan illik xalis aktivlərin mədaxili və məxarici nəticəsində yaranan fərkdir.

Kapital (Fond) ehtiyatları qanunvericiliyin tələblərinə və ya qeyri-hökumət təşkilatının nizamnaməsinə uyğun olaraq və ya qeyri-hökumət təşkilatının müvafiq idarəetmə orqanı tərəfindən müəyyən edilən xüsusi məqsədlər üçün saxlanılan və toplanılan xalis aktivlərin bir hissəsidir¹⁸.

	Qeydlər	Nizamnamə Kapitalı	Rezervlər (Kapital ehtiyatları)			Toplanmış mənfəət (ödənilməmiş zərər)	Cəmi
			Qanunvericiliyə uyğun olaraq saxlanılan ehtiyatlar	Nizamnaməyə uyğun olaraq saxlanılan ehtiyatlar	Digər ehtiyatlar		
Hesabat ilinin başlanğıcında qalıq		0	0	0	0	0	0
Səhvlərin düzəldilməsi							0
Səhvlərin düzəldilməsindən sonra hesabat ilinin başlanğıcında qalıq		0	0	0	0	0	0
Maliyyə fəaliyyətinin nəticələri haqqında hesabatda öz əksini tapmamış gəlir və xərclər							0
Hesabat dövrü üzrə mənfəət (zərər)						22300	22300
Nizamnamə kapitalına ilkin və əlavə qoyuluşlar		1500					1500
Kapitalın maddələri arasında köçürmələrdən (transferlər) əvvəl hesabat ilinin sonunda qalıq		1500	0	0	0	22300	23800
Kapitalın maddələri arasında köçürmələr (transferlər)							0
Hesabat ilinin sonunda qalıq		1500	0	0	0	22300	23800
Hesabat ili üzrə kapitalda dəyişikliklərin cəmi		1500	0	0	0	22300	23800

Qeyri-hökumət təşkilatının kapitalı aşağıdakı komponentlərdən ibarətdir:

- (a) nizamnamə fondları (nizamnamə kapitalı);
- (b) yığım fondları (bölüşdürülməmiş mənfəət (zərər) və kapital ehtiyatları).

¹⁸ Standart, səh. 24.

Qeyri-hökumət təşkilatının nizamnamə fondları qeyri-hökumət təşkilatının ödənilmiş fondlarıdır. Ödənilmiş fondlara qeyri-hökumət təşkilatının nizamnamə kapitalının yaradılması və ya artırılması məqsədilə qeyri-hökumət təşkilatının təsisçiləri tərəfindən ödənilən ilkin və ya əlavə vəsaitlər daxildir.¹⁹

Misal: Təşkilatın təsisçiləri təşkilatı yaratmaq məqsədilə təşkilatın hesablaşma hesabına 3000 manat pul vəsaiti köçürmüşlər.

Dt: Pul vəsaitləri (hesablaşma hesabı) 3000 manat

Kt: Nizamnamə fondu 3000 manat

Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə əsasən qeyri-hökumət təşkilatları öz aktivlərini təsisçilər arasında bölüşdürə bilməz. Bundan başqa, təsisçilərin qeyri-hökumət təşkilatının nizamnamə kapitalındakı payı satıla, dəyişdirilə, köçürülə və ya geri alınə bilməz.

Nizamnamə kapitalına ödənişlərin edilməsi halları istisna olmaqla, mühasibat uçotu dövründə aktivlərin daxil olması və ya artması və ya kapitalın artması ilə nəticələnən öhdəliklərin azalması formasında olan iqtisadi səmərə və ya xidmət potensialı **gəlir kimi təsnif edilməlidir**.

Qeyri-hökumət təşkilatının **yığım fondları** qeyri-hökumət təşkilatının mövcud olduğu dövrdə toplanan illik mənfəətdən illik zərərin çıxılmasından sonra hesabat tarixinə yaranan qalıq məbləğini ifadə edir.

Vergi qanunvericiliyinə uyğun olaraq, qeyri-hökumət təşkilatlarının fəaliyyəti nəticəsində onların həyata keçirdiyi əməliyyatlarla bağlı yaranan gəlir və xərclər üzrə **gəlir vergisi tətbiq edilir**.

Toplanmış mənfəət (zərrər) ötən dövrlər ərzində qazanılmış bütün mənfəəti (yaranan bütün zərəri) əhatə edir. Toplanmış zərrər qeyri-hökumət təşkilatının nizamnamə kapitalına əlavə vəsaitlərin ödənilməsini və ya qanunvericilikdə təsbit olunan minimum məbləğdən az olmamaq şərtilə onun azaldılmasını tələb edə bilər.

Kapital ehtiyatları müəyyən məqsədlər üçün saxlanılan bölüşdürülməli mənfəətin bir hissəsidir. Kapital ehtiyatları qanunvericiliyin tələbləri, qeyri-hökumət təşkilatının nizamnaməsi və qeyri-hökumət təşkilatının müvafiq idarəetmə strukturunun qərarı əsasında xalis mənfəətdən ayırmalar hesabına formalaşdırılır.

Misal: Təşkilatın təsisçiləri işçilərin sosial müdafiə fondunun yaradılması haqqında qərar qəbul etmişlər. Qərara əsasən hər il mənfəətin 50%-i bu fonda ayrılacaq.

Cari ilin mənfəəti 18500 manat təşkil etmişdir.

Dt: Toplanmış mənfəət 9250 manat

Kt: Təşkilatın sosial müdafiə fondu 9250 manat

Kapital ödənişləri qeyri-hökumət təşkilatı müvafiq ödənişləri qəbul etmək hüququna malik olduqda tanınmalı və alınan və alınacaq aktivlərin ədalətli dəyəri ilə qiymətləndirilməlidir.

¹⁹ Standart, səh. 92.

Pul vəsaitlərinin hərəkəti haqqında hesabat

Pul vəsaitlərinin hərəkəti haqqında hesabatda pul vəsaitlərinin hərəkəti hesabat dövründə əməliyyat, investisiya və maliyyələşdirmə fəaliyyətləri üzrə təsnif edilərək təqdim olunmalıdır.

Pul vəsaitləri nağd pul vəsaitləri, bank hesablarında saxlanılan və tələblər üzrə verilən pul vəsaitləridir.

Pul vəsaitlərinin ekvivalentləri qısa ödəniş müddətinə malik olan, pul vəsaitlərinin əvvəlcədən məlum olan məbləğinə asan çevrilə bilən və dəyərin dəyişməsi kimi cüzi riskə məruz qalan yüksək likvidlik qoyuluşlardır.

Maliyyələşdirmə üzrə fəaliyyət qeyri-hökumət təşkilatının ödənilmiş nizamnamə kapitalı (nizamnamə fondu) və alınmış borc vəsaitlərinin miqdarının və tərkibinin dəyişməsi ilə nəticələnən fəaliyyətlərdir.

İnvestisiya fəaliyyəti uzunmüddətli aktivlərin və pul vəsaitlərinin ekvivalentlərinə aid olmayan digər investisiyaların əldə olunması və xaric edilməsidir.

Əməliyyat fəaliyyəti qeyri-hökumət təşkilatının investisiya və ya maliyyə fəaliyyəti ilə bağlı olmayan fəaliyyətidir.

Pul vəsaitlərinin hərəkəti haqqında hesabatın hazırlanması zamanı aşağıdakılara diqqət yetirmək lazımdır:

Xarici valyutada əməliyyatlar nəticəsində yaranan pul vəsaitlərinin hərəkəti hesabatda təsərrüfat subyektinin təqdimat valyutasında əks olunmalıdır. Bunu təmin etmək üçün təşkilat xarici valyuta ilə təqdimat valyutası arasında mövcud olan **mübadilə məzənnəsini** xarici valyutada olan məbləğə pul vəsaitlərinin hərəkətinin **baş verdiyi tarixdə** tətbiq etməlidir.

Qeyri-kommersiya fəaliyyətinin dəstəklənməsi məqsədilə qeyri-hökumət təşkilatlarına kommersiya əməliyyatları aparmağa icazə verilir. Sözügedən əməliyyatlar üzrə yaranan mənfəət üçün mənfəət vergisi şamil edilir və hesabat ili ərzində təşkilatın mənfəət və zərərinin tərkib hissəsini təşkil edir.

Pul vəsaitlərinin hərəkəti, onunla bağlı hər hansı alınmış aktivlər üzrə əvəzləşdirilən ƏDV, habelə, satışla bağlı ƏDV və digər vergilər çıxılmaqla göstərilməlidir²⁰.

Qeyri-hökumət təşkilatı pul vəsaitlərinin hərəkəti haqqında hesabatı ümumi pul vəsaitlərinin daxilolmaları və xaricolmalarının əsas növləri haqqında informasiyanı açıqlayan birbaşa metoddan istifadə etməklə hazırlamalıdır.

²⁰ Standart, səh. 25.

Maliyyə vəziyyətinə dair hesabat

Bölmə/Maddə	Hesabat dövrü
AKTİVLƏR	
1 Uzunmüddətli aktivlər	
10 Qeyri-maddi aktivlər	500
11 Torpaq, tikili və avadanlıq	1,800
CƏMI UZUNMÜDDƏTLİ AKTİVLƏR	2,300
2 Qısamüddətli aktivlər	
20 Ehtiyatlar	10,000
20 Digər ehtiyatlar	55,000
21 Qısamüddətli debitor borcları	2,500
22 Pul vəsaitləri və onların ekvivalentləri	17,750
CƏMI QISAMÜDDƏTLİ AKTİVLƏR	85,250
CƏMI AKTİVLƏR	87,550
XALIS AKTİVLƏR VƏ ÖHDƏLİKLƏR	
3 Xalis aktivlər və kapital	
30 Nizamnamə kapitalı	1,500
32 Toplanmış mənfəət (ödənilməmiş zərər)	22,300
CƏMI XALIS AKTİVLƏR/KAPİTAL	23,800
5 Qısamüddətli öhdəliklər	
52 Vergi və sair məcburi ödənişlər üzrə öhdəliklər	2,750
53 Qısamüddətli kreditor borcları	61,000
CƏMI QISAMÜDDƏTLİ ÖHDƏLİKLƏR	63,750
CƏMI ÖHDƏLİKLƏR	63,750
CƏMI XALIS AKTİVLƏR/KAPİTAL VƏ ÖHDƏLİKLƏR	87,550

Maliyyə fəaliyyətinin nəticələri haqqında hesabat

31 dekabr 2008-ci il tarixinə (manatla)

Bölmə/Maddə	Hesabat dövrü
60 Qeyri-birja əməliyyatlarından gəlir	131,500
Giriş və üzvlük haqları	1,500
İana və alınmış oxşar məbləğlər	10,000
Alınmış qrantlar	120,000
61 Birja əməliyyatlarından gəlir	35,000
Malların satışı və xidmətlərin göstərilməsi üzrə gəlir	35,000
70 Qeyri-birja əməliyyatları ilə bağlı xərclər	118,950
Pul formasında verilmiş yardımlar	8,500
Natural formada verilmiş yardımlar	86,200
Qeyri-kommersiya fəaliyyətləri ilə bağlı əmək haqqı xərcləri	24,000
Qeyri-kommersiya aktivlərinin amortizasiya xərcləri	250
71 Birja əməliyyatları ilə bağlı xərclər	22,500
Xammal və istifadə olunmuş materiallar	10,250
Kommersiya fəaliyyətləri ilə bağlı əmək haqqı xərcləri	12,000
Kommersiya aktivlərinin amortizasiya xərcləri	250
Əməliyyat mənfəəti (zərəri)	25,050
63 Maliyyə gəlirləri	-
72 Maliyyə xərcləri	-
90 Mənfəət vergisi	2,750
80 Hesabat dövrü üzrə xalis mənfəət (zərər)	22,300
Birja əməliyyatları üzrə mənfəət və ya zərərlər	9,750

Pul vəsaitlərinin hərəkəti haqqında hesabat

Bölmə/Maddə	Hesabat dövrü
Əməliyyat fəaliyyətindən pul vəsaitlərinin mədaxili	
Giriş və üzvlük haqları	1,500
İana və oxşar məbləğlər	10,000
Alınan qrantlar	120,000
Malın satışından mədaxil	32,500
Pul formasında verilmiş yardımlar	(8,500)
Əmək haqqı ödənişləri	(36,000)
Malın alışı ilə bağlı ödənişlər	(100,450)
Mənfəət vergisinə ödənişlər	-
Əməliyyat fəaliyyətindən yaranan pul vəsaitlərinin xalis hərəkəti	19050
İnvestisiya fəaliyyətindən yaranan pul vəsaitlərinin hərəkəti	
Uzunmüddətli aktivlərin alınması	(2,800)
İnvestisiya fəaliyyətindən yaranan pul vəsaitlərinin xalis hərəkəti	-2800
Maliyyələşdirmə üzrə vəsaitlərinin hərəkəti	
Nizamnamə Fonduna pul vəsaitlərinin daxilolmaları	1,500
Maliyyə fəaliyyəti üzrə xalis hərəkəti	1,500
Pul vəsaitləri və onların ekvivalentlərinin artması (azalması)	17,750

Pul vəsaitləri və onların ekvivalentlərinin hərəkəti

İlin əvvəlinə qalıq	0
il ərzində pul vəsaitləri və onların ekvivalentlərinin artması (azalması)	17,750
valyuta məzənnələrində dəyişikliklərin təsiri	0
İlin sonuna qalıq	17,750

Yuxarıda əks edilən hesabatlar 2008-ci ildə fəaliyyətinə başlamış XYZ təşkilatına aiddir. Pul vəsaitlərinin hərəkəti haqqında hesabat birbaşa metodu ilə tərtib edilmişdir.

Birbaşa metodun əsas mahiyyəti ondan ibarətdir ki, maliyyə fəaliyyətinin nəticələri haqqında hesabatda hesablama metodu ilə əks edilən maddələr pul axınları baxımından

təqdim edilir. Bunun üçün iki, maliyyə vəziyyətinə dair və maliyyə fəaliyyətinin nəticələri haqqında hesabatlardan istifadə edilir.

Birja əməliyyatları nəticəsində malların satışından əldə edilən pul vəsaitləri = satış+ilin əvvəlinə debitor borcun qalığı–ilin sonuna debitor borcun qalığı

Malların satışı		Debitor borclar		Pul vəsaitləri	
	35,000	35,000	32,500	32,500	
		2,500			

Alınan mallara görə ödənilən pul vəsaitlərini müəyyən etmək üçün bir necə hesablama aparmalıyıq. Cəmi alınan vəsaitlər=ilin sonuna balansda qalıq+istifadə edilən ehtiyatlar–ilin əvvəlinə qalıq. Alınan mallara görə ödənilən pul vəsaitləri=ilin əvvəlinə kreditor borc+dövr ərzində alınan mallar–dövrün sonuna kreditor borc.

Kreditor borclar		Ehtiyatlar		Təqdim edilən və xammal kimi istifadə edilən mallar		Pul vəsaitləri	
100,450	161,450	161,450	96,450	96,450			100,450
	61,000	65,000					

Əsas vəsaitlərin alınması ilə ödənilən pul vəsaitləri= ilin sonuna balans dəyəri+cari ilin amortizasiyası–ilin əvvəlinə balans dəyəri

Əsas vəsaitlər balans		Əsas vəsaitlər ilkin dəyər		Amortizasiya		Pul vəsaitləri	
2,300		2,800			500		2,800

Əsas fərziyyələr

Hesablama metodu

Gəlirlər və xərclər təsərrüfat əməliyyatlarının yerinə yetirilməsi ilə bağlı pul vəsaitləri və onların ekvivalentlərinin daxil olması və ya xaric olması zamanı deyil, bu əməliyyatların baş verdiyi anda tanınmalıdır²¹.

Misal: Təşkilat layihəni icra etmək məqsədilə kənar ekspertlə dekabr ayının 1-də dəyəri 1000 manat və icra müddəti 5 ay olan müqavilə bağlamışdır. Müqavilənin şərtlərinə görə kənar ekspert hər ay gördüyü iş haqqında hesabat təqdim edir, gördüyü işə görə haqqın ödənilməsi iş tam yerinə yetiriləndən sonra baş verəcək. Təşkilat maliyyə hesabatlarını dekabr ayının 31-də təqdim edir.

²¹ Standart, səh. 5

Hesablama metoduna əsasən, təşkilat 31 dekabr hesabat tarixinə öz hesabatlarında 200 AZN xərc (maliyyə fəaliyyətinin nəticələri haqqında hesabat) və 200 AZN öhdəlik (maliyyə vəziyyətinə dair hesabat) kimi göstərməlidir.

Misal: Noyabr ayında təşkilat mal almışdır. Aldığı mallara görə ödəniş növbəti ilin fevral ayında nəzərdə tutulmuşdur. Dekabr ayının 31-ə qədər həmin mal tam istifadə edilmişdir. Hesabat tarixinə maliyyə vəziyyətinə dair hesabatda təchizatçıya borc, maliyyə fəaliyyətinin nəticələri haqqında hesabatında isə xərc əks olunmalıdır.

Noyabr: Dt: Ehtiyatlar (alınan mal-aktiv)

Kr: Kreditor borc (öhdəlik)

Dekabr: Dt: Xərc (mənfəət və zərər h-t)

Kt: Ehtiyatlar (alınan mal – aktiv)

Hesablama metodundan gəlir və xərcləri tanımaq üçün istifadə edilir.

Təşkilatın fəaliyyətinin fasiləsizliyi (davamlı fəaliyyət)

Qeyri-hökumət təşkilatının fəaliyyətinin fasiləsizliyi konsepsiyası təşkilatın fəaliyyətinin davam edəcəyini və onun fəaliyyətinin dayandırılması və ya fəaliyyətinin həcmının əhəmiyyətli dərəcədə ixtisara salınması zərurətinin və ya niyyətinin olmadığını nəzərdə tutur²².

Misal: Təşkilatın balans dəyəri 150 min AZN, bazar dəyəri isə 350 min AZN olan binası var. Bu binadan təşkilat ofis kimi istifadə edir və gələcəkdə ofis kimi istifadə etmək qərarındadır. Bina bu gündən sonra (faydalı xidmət müddəti) 20 il istifadə edilə bilər.

Əgər təşkilat gələcəkdə fəaliyyət göstərmək niyyətindədirsə onda bu binanın dəyəri təşkilatın hesabatında 150 min AZN kimi əks olunmalıdır. Əgər təşkilat yaxın zamanda fəaliyyətinin dayandırılması haqqında qərar çıxarmış və bu haqda üçüncü tərəfə xəbərdarlıq etmişsə, onda həmin bina təşkilat bağlandığı an əmlak bazarında alına biləcək qiymətlə uçota alınmalıdır. Təşkilat ləğv edildiyi halda öz öhdəliklərini yerinə yetirmək qabiliyyətini geniş ictimaiyyətə göstərməlidir ki, informasiya istifadəçiləri bu təşkilatla bağlı düzgün qərarlar qəbul edə bilsinlər.

Misal: Banklar kreditləri müəyyən şərtlər əsasında verirlər. Bu şərtlərə təşkilatın davamlı işləməsi də daxildir. Təşkilat şərtləri pozduğu halda bank iddia qaldıra bilər. Əgər təşkilat fəaliyyətini dayandırmaq fikrindədir və təşkilatın başqa maliyyə mənbəyi yoxdursa, təşkilat hesabatlarını hazırlayarkən fasiləsiz fəaliyyət prinsipindən istifadə etməməlidir.

Təşkilatın fəaliyyətinin fasiləsizliyi barədə ehtimal aktivlərin və öhdəliklərin ilkin dəyəri ilə **ölçülməsinin** tətbiq edilməsinə zəmin yaradır. Əgər qeyri-hökumət təşkilatının ləğv olunması labüddürsə, aktivlərin qısamüddətli və uzunmüddətli kimi təsnif edilməsi (bu haqda daha ətraflı növbəti bölmələrdə açıqlanacaq) məqsədəuyğun deyildir. Belə ki, bu zaman bütün aktivlər ləğv olunması gözlənilən qısamüddətli aktivlər hesab olunur.

Təşkilatın fəaliyyətinin fasiləsizliyi

Hesabat tarixindən sonra maliyyə hesabatlarının hazırlanması üçün məsul olanlar və ya idarəetmə orqanı qeyri-hökumət təşkilatının ləğv edilməsi, yaxud fəaliyyətinin dayandırılması və ya onun bundan başqa real alternativ variantının olmaması haqda qərar qəbul etdikdə qeyri-hökumət təşkilatı maliyyə hesabatlarını fəaliyyətin fasiləsizliyi əsasında tərtib etməməlidir.

²² Standart, səh. 6

Maliyyə hesabatlarının keyfiyyət xüsusiyyətləri

Maraqlı tərəflərə təqdim edilən informasiya aşağıdakı xüsusiyyətlərə malik olmalıdır.

Münasiblik

İnformasiyanın münasibliyi istifadəçilərin iqtisadi qərarlar qəbul etmələrinə təsir etməkdən irəli gəlir. İnformasiyanın münasibliyi onun mahiyyəti və əhəmiyyətliyiindən asılıdır.

Misal: Təşkilatın Bakı şəhərində ofis üçün istifadə etdiyi binası və Ağcabədidə anbar sahəsi var. Anbardan regionda məskunlaşmış məcburi köçkünlər üçün nəzərdə tutulmuş yardımların saxlanması üçün istifadə edilir. Anbarın dəyərinin bina ilə müqayisədə çox aşağı olduğunu nəzərə alaraq, təşkilat öz hesabatlarında anbarı “Əsas vəsaitlər – bina” hesabının tərkibində göstərir.

“Anbar” maddəsinin mahiyyətini və nə dərəcədə bu maddənin əhəmiyyətli olduğunu gözdən keçirək. Təşkilat öz əsas fəaliyyətini həyata keçirmək üçün anbardan istifadə edir. Bu halda kənar maraqlı tərəflər üçün anbar haqqında biliklərin olması böyük əhəmiyyət kəsb edir və onların qərarlarına təsir edə bilər. Odur ki, təşkilatın hesabatlarında “anbar” maddəsinin ayrıca əks etdirilməsi məqsəda uyğun olardı.

Misal: Təşkilat iki istiqamət texniki və maliyyə yardımı istiqamətində fəaliyyət göstərir. Hesabatlarda iki istiqamət üzrə əldə edilən nəticələrin ayrı – ayrılıqda əks etdirilməsi münasib olardı.

Əhəmiyyətlik

Əhəmiyyətlik konkret şəraitlərdə maliyyə hesabatlarında diqqətsizlikdən göstərilməmiş məlumatın və ya yol verilmiş səhvin həcmindən asılıdır. Belə ki, əhəmiyyətlik informasiyanın keyfiyyət xüsusiyyətləri ilə deyil, bu informasiyanın münasibliyini müəyyən edən kəmiyyətlərlə ölçülür²³.

Misal: Təşkilatın hesabat tarixinə 750 min manat gəliri və 250 min manat dövrüyyə aktivləri olmuşdur. Təşkilat hesabatını 31 aprel tarixinədək təqdim edir. Aprelin 25-də 50 manat kənarlaşma aşkar edilmişdir. Bu səhvi aradan qaldırmaq üçün bütün fəaliyyət yenidən gözdən keçirilməlidir və icraçı bunun üçün Sizdən 10 gün vaxt istəyir.

Maliyyə vəziyyətinə dair hesabatda və ya maliyyə fəaliyyətinin nəticələri haqqında hesabatda bir maddənin 50 manat artması və ya azalması informasiya istifadəçilərinin qərarlarına təsir edə bilməz. Odur ki, hesabatı gecikdirməyə ehtiyac yoxdur.

Misal: Təşkilatınıza qarşı iddia qaldırılmışdır. Hüquqşünaslarınız narahatlığını bildirsələr belə, Siz hesab edirsiniz ki, narahatçılığa səbəb yoxdur. Təşkilatın prosesi udmaq ehtimalının böyük olduğu halda belə, hüquqşünasların və öz mülahizələrinizi qeydlərdə əks etdirin.

²³ Standart, səh. 6

Etibarlılıq

Tərkibində tutarlı səhvlər və qabaqcadan əmələ gəlmiş yanlış (qərəzli) fikirlər mövcud olmayan informasiya etibarlı hesab olunur. Etibarlı informasiya neytrallıq, ehtiyatlılıq, düzgün təqdimat və tamlıq kimi keyfiyyətlərə malik olmalıdır.

Misal: Təşkilata qarşı qaldırılan iddianı udurmaq ehtimalı olsa belə, məbləği müəyyən etmək olmur. Bu halda cərimənin gələcəkdə ödənilməsi ilə bağlı ehtiyatın yaradılması tələb olunmur. Müvafiq ehtiyatın yaradılmasını yalnız cərimə məbləğinin böyük ehtimalla müəyyən edilməsindən sonra etmək olar.

Mahiyyətin formadan üstünlüyü

Maliyyə hesabatlarında əks etdirilən əməliyyatların və digər hadisələrin düzgün olması üçün həmin əməliyyatlar və hadisələr onların iqtisadi mahiyyətinin hüquqi formasından üstünlüyü prinsipi əsasında təqdim olunmalıdır²⁴.

Misal: Təşkilatın 125 min manat dəyərində torpaq sahəsi var. Təşkilat yanvar ayının 1-də torpaq sahəsini banka 30 min manata satır. Alqı-satqı müqaviləsinin şərtlərinə əsasən bank 2 ildən sonra həmin torpaq sahəsini yenidən təşkilata 50 min manat dəyərində satacaq. Əməliyyat hüquqi formasına görə alqı – satqı kimi müəyyən edilsə belə, mahiyyətinə görə girovlu kreditdir. Odur ki, hesabatlarda bu əməliyyat aşağıdakı kimi qeyd edilməlidir:

1 Yanvar: Dt: Pul vəsaiti 30000 manat

Kt: Uzunmüddətli kredit 30000 manat

31 dekabr: Dt: Faiz xərcləri 10000 manat

Kt: Ödəniləcək faizlər (öhdəlik) 10000 manat

Qeydlərdə əməliyyatın hüquqi forması və mahiyyəti açıqlanmalıdır.

Ehtiyatlılıq

Qeyri-müəyyən şəraitdə qiymətləndirmə zamanı aktiv və ya gəlirlərin artırılmaması öhdəlik və xərclərin azaldılmamasının təmin olunması məqsədilə diqqətli yanaşmanın tətbiqidir. Lakin ehtiyatlılıq prinsipinə riayət olunması gizli kapital rezervlərinin və həddən artıq həcmdə öhdəliklərin yaradılmasını, habelə aktivlərin və gəlirlərin qəsdən azaldılmasını və ya öhdəliklərin və xərclərin qəsdən artırılmasını əsaslandırmır²⁵.

Misal: Təşkilat uzunmüddətli aktiv almışdır. Ekspertlərin rəyi iki yerə bölünmüşdür. Bir qrupun fikrincə, aktivin iqtisadi səmərəli xidmət müddəti 5 il, digərlərinin fikrincə, isə 7 ildir. Ehtiyatlılıq prinsipinə əsasən, təşkilat aktivin faydalı xidmətini 5 il seçməlidir. Bununla belə əgər aktivin faktiki istismar müddəti 7 il təşkil etsə, onda aktiv 5 ildən sonra balansdan tam silinəcək və, beləliklə, menecerlərin əlində gizli kapital ehtiyatı yaranacaq. Aktiv balansda əks olunmadığı halda, təşkilata iqtisadi səmərə gətirəcək.

Ardıcılılıq

Müqayisə olunan informasiyanın ən mühüm xüsusiyyətlərindən biri ardıcılılıqdır. Müqayisəlilik prinsipi maliyyə hesabatlarında əks olunan informasiyanın dövrdən dövrə ardıcıl olaraq tanınması, **ölçülməsi** və təqdim edilməsini tələb edir. Informasiyanın

²⁴ Standart, səh. 6

²⁵ Standart, səh. 7.

ardıcılığı təşkilat tərəfindən bütün dövrlər ərzində oxşar hadisələr üçün eyni uçot metodunun tətbiq edildiyini bildirir²⁶.

Misal: Təşkilat 2006-cı ildə mal qalıqlarını FIFO (birinci gələn birinci çıxır) metodu əsasında müəyyən etmişdir. Ardıcılıq prinsipinə riayət etmək üçün təşkilat 2007-ci ilin hesabatını hazırlayarkən eyni ilə FIFO metodundan istifadə etmişdir. Hesab edək ki, 2008-ci ildə iqtisadi durum dəyişdi və yeni yaranmış vəziyyətdə mal qalıqlarının Orta Məxrəc (AvCo) metodu ilə müəyyən edilməsi təşkilatın vəziyyətini daha düzgün əks etdirir. Bunu nəzərə alaraq təşkilat siyasətini dəyişdirir və 2008-ci ilin hesabatlarını hazırlayarkən AvCo metodundan istifadə edir.

Yeni metod tətbiq edildikdə müqayisəlilik prinsipinə riayət etmək üçün mütləq keçən illərin qalıqları da yeni metod (AvCo) əsasında yenidən hesablanmalıdır.

Anlaşıqlılıq

Maliyyə hesabatlarında təqdim olunan informasiyanın mahiyyəti istifadəçilər tərəfindən anlaşılmalıdır. Eyni zamanda, istifadəçilər kommersiya fəaliyyəti və mühasibat uçotu haqqında zəruri biliklərə malik olmalı və informasiyanı kifayət qədər dərindən öyrənməyə hazır olmalıdırlar²⁷.

Misal: Təşkilatın sərbəst pul vəsaitlərinin qalıqları yaranmışdır. Təşkilat bu puldan daha səmərəli istifadə etmək üçün maliyyə bazarından istiqraz almışdır. Təşkilatın siyasətinə uyğun olaraq bu tipli aktivlər amortizasiya dəyəri ilə uçota alınır. Bu tip uçotun necə aparıldığını bir çox adamın məlumatlı olmadığı halda belə, təşkilat öz hesabatlarında bu aktivin qalığını bu uçot əsasında göstərməlidir.

Maliyyə hesabatlarının elementləri

Maliyyə vəziyyəti haqqında hesabatın elementləri

Aktiv keçmiş hadisələrin nəticəsi kimi təşkilat tərəfindən idarə olunan və qeyri-hökumət təşkilatına gələcəkdə iqtisadi səmərə və ya xidmət potensialı gətirə biləcəyi gözlənilən ehtiyatdır (resursdur).

Öhdəlik təşkilatın keçmiş hadisələrdən yaranmış və iqtisadi səmərəni və xidmət potensialını əmələ gətirən ehtiyatlarının (resurslarının) qeyri-hökumət təşkilatından kənara axını ilə nəticələnən mövcud borcudur.

Xalis aktivlər (kapital) – bütün öhdəliklər çıxıldıqdan sonra qeyri-hökumət təşkilatının xalis aktivlərinin dəyəridir²⁸.

Maliyyə fəaliyyətinin nəticələri haqqında hesabatın elementləri

Gəlir nizamnamə kapitalının (nizamnamə fondu) yaradılması və ya ona əlavə olunması üzrə kapital qoyuluşu ilə əlaqəli olmayan, lakin xalis aktivlərin (kapitalda) artımı ilə nəticələnən və hesabat dövründə aktivlərin artması, daxil olması və ya öhdəliklərin azalması şəklində iqtisadi səmərənin və ya xidmət potensialının artımıdır²⁹.

²⁶ Standart, səh. 7.

²⁷ Standart, səh. 8.

²⁸ Standart, səh. 8.

²⁹ Standart, səh. 8.

Misal: Təşkilatın dəyəri 100 manat olan tərəvəz toxumu var. Tərəvəz toxumu təşkilatın aktividir. Təşkilat tərəvəz toxumunu 120 manata satır. Təşkilatdan tərəvəz toxumu çıxdı, digər aktiv pul vəsaiti daxil oldu. Aktivlər 20 manat artdı. Xalis aktivlər 20 manat təşkil etmişdir.

Xərc kapitalın azalması ilə nəticələnən, hesabat dövründə aktivlərin kənara axını və ya azalması və öhdəliklərin artması hesabına baş verən iqtisadi səmərənin və ya xidmət potensialının azalmasıdır³⁰.

Misal: Təşkilatın dəyəri 100 manat olan tərəvəz toxumu var. Tərəvəz toxumu təşkilatın aktividir. Təşkilat tərəvəz toxumunu 120 manata satır. Tərəvəz toxumunun dəyəri bizim üçün xərkdir. Aktivlər 100 manat azaldı.

Maliyyə hesabatları elementlərinin tanınması

Qeyd etdiyimiz kimi, təşkilatın apardığı əməliyyatları qeyd etməklə, biz həmin əməliyyatların nəticəsində yaranan 5 elementi müəyyən edirik (aktiv, öhdəlik, kapital, gəlir, xərc). Başqa sözlə desək, ...obyektin maliyyə hesabatlarında tanınması tanınma meyarlarına cavab verən obyektin maliyyə vəziyyəti haqqında hesabatə və ya maliyyə fəaliyyətinin nəticələri haqqında hesabatə daxil edilməsidir³¹.

Aktivin tanınması

Aktiv yalnız qeyri-hökumət təşkilatına gələcək iqtisadi səmərənin və ya xidmət potensialının axını ehtimal olunduğu və onun dəyərinin və ya qiymətinin etibarlı səviyyədə **ölçülməsi** imkanının mövcud olduğu hallarda mühasibat balansında tanınır.

Misal: Təşkilat istehlakçıların hüquqlarını qorumaq məqsədilə kommersiya müəssisəsinə qarşı iddia qaldırmışdır. Məhkəmə praktikasında bu cür proseslər uduşla nəticələnir, bununla belə müəssisə tərəfindən ödəniləcək təminatın məbləği məlum deyil.

Etibarlı əsasla qiymətləndirmə mümkün olmadığına görə aktiv tanınmamalıdır.

Misal: Təşkilat istehlakçıların hüquqlarını qorumaq məqsədilə kommersiya müəssisəsinə qarşı iddia qaldırmışdır. Məhkəmə praktikasında bu cür proseslər uduşla nəticələnir, müəssisə tərəfindən ödəniləcək təminatın məbləği 7500 manatdır. Gözlənilir ki, məhkəmənin qərarı həmin məbləği təsdiqləyəcək.

Ehtimal böyük olduğuna görə şərti aktiv yaradılmalıdır. Şərti aktiv qeydlərdə açıqlanmalıdır.

Öhdəliyin tanınması

Öhdəlik yalnız keçmiş hadisələrə görə yaranmış cari borcun ödənilməsi nəticəsində təşkilatdan gələcək iqtisadi səmərənin və ya xidmət potensialının kənara axını ehtimal olunduğu **və bu borcun dəyərinin və ya qiymətinin etibarlı səviyyədə ölçülməsi imkanının mövcud olduğu hallarda** mühasibat balansında tanınır³².

³⁰ Standart, səh. 9.

³¹ Standart, səh. 9.

³² Standart, səh. 9.

Misal: Təşkilatın missiyası təcridxanadan çıxan kimsəsiz şəxslərə maddi yardım göstərməkdir. Maddi yardım adam başına 150 manat nəzərdə tutulur. Gözlənilir ki, qarşıda gələn 12 ay ərzində təcridxanadan çıxan 350 nəfər bu kateqoriyaya aid ediləcək.

Dt: Təcridxanadan çıxan şəxslərə ödəniləcək yardıma görə xərc 52500 manat

Kt: Təcridxanadan çıxan şəxslərə ödəniləcək yardıma görə ehtiyat (sair qısamüddətli öhdəliklər) 52500 manat

Keçmiş hadisələrin mövcud olmadığı səbəbdən gələcəkdə yarana bilən borclar öhdəlik kimi tanınmır. Məsələn, adətən qeyri-hökumət təşkilatı tərəfindən gələcəkdə aktivin əldə ediləcəyi haqqında razılıq hesabat dövrünün öhdəliyi kimi tanınmır³³.

Gəlirin tanınması

Gəlir aktivlərin artması və öhdəliklərin azalması ilə bağlı iqtisadi səmərənin və ya xidmət potensialının artımının baş verdiyi və bu artımın etibarlı səviyyədə **ölçülməsinə** imkanın mövcud olduğu hallarda tanınır³⁴.

Misal: Təşkilat missiyasını yerinə yetirmək məqsədilə 15000 manat əvəzsiz yardım almışdır. Yardımı almazdan əvvəl Aktivlər=250000 manat, Öhdəliklər=150000 və Xalis Aktivlər (Kapital)=100000 manat olmuşdur.

Dt: Pul vəsaitləri (aktiv) 15000 manat

Kt: Gəlir – alınmış hədiyyələr 15000 manat

Yardım göstəriləndən sonra Aktivlər=265000 manat, Öhdəliklər=150000 və Xalis Aktivlər (Kapital)=115000 manat olmuşdur. Aktivlər-Öhdəlik=Xalis Aktivlər (Kapital) 15000 manat artdı.

Xərcin tanınması

Xərc aktivlərin azalması və öhdəliklərin artması ilə bağlı iqtisadi səmərənin və ya xidmət potensialının azalmasının baş verdiyi və bu azalmanın etibarlı səviyyədə **ölçülməsinə** imkanın mövcud olduğu hallarda tanınır³⁵.

Misal: Təşkilat missiyasını yerinə yetirmək məqsədilə 15000 manat əvəzsiz yardım almışdır. Yardımı almazdan əvvəl Aktivlər=250000 manat Öhdəliklər=150000 və Xalis Aktivlər (Kapital)=100000 manat olmuşdur.

Dt: Xərc - Pul formasında verilmiş yardımlar 15000 manat

Kt: Pul vəsaitləri (aktiv) 15000 manat

Yardım göstəriləndən sonra Aktivlər=235000 manat Öhdəliklər=150000 və Xalis Aktivlər (Kapital)=85000 manat olmuşdur.. Aktivlər-Öhdəlik=Xalis Aktivlər (Kapital) 15000 manat azaldı.

Əksər hallarda, xərclərin və gəlirlərin ayrı-ayrı maddələri birbaşa əlaqəli olur. Buna görə də, müvafiqlik (əlaqələndirmə) konsepsiyasına əsaslanaraq xərclər və gəlirlər eyni vaxtda tanınmalıdır³⁶.

³³ Standart, səh. 9.

³⁴ Standart, səh. 9.

³⁵ Standart, səh. 9.

³⁶ Standart, səh. 10.

Misal: Təşkilatın missiyası xəstə uşaqlara yardım etməkdir. Vəsaiti cəlb etmək məqsədilə təşkilat alqı-satqı əməliyyatı aparmışdır. Təşkilat kvadrat metri 1 manat olan ipək parça alıb 1 manat 20 qəpiyə satır. Təşkilat ay ərzində 100 metr parça almış, həmin parçanın 60 metri satılmışdır.

Dt: Pul vəsaitləri 72 manat

Kt: Gəlir – Satış 72 manat

Dt: Xərc – parçanın maya dəyəri 60 manat

Kt: Parça(aktiv) 60 manat

Təşkilat 100 metr parça alsa belə, gəlir əldə etmək üçün 60 metrini satmışdır.

Xərcimiz $60 \text{ metr} * 1 \text{ manat} = 60 \text{ manat}$ kimi tanınmalıdır.

Xərclərin gəlirlərlə birbaşa əlaqələndirilməsi mümkün olmadığı hallarda onlar müvafiq hesabat dövrləri arasında sistematik və ardıcıl olaraq bölüşdürülür. Bölüşdürülmə üsulu gələcək iqtisadi səmərənin və ya xidmət potensialının baş verməsi gözlənilən dövrlər üzrə xərclərin tanınmasını təmin etməlidir³⁷.

Misal: Təşkilat telefonda istifadə edir. Telefon haqqı aylıq abunə ödənişləri vasitəsilə baş verir. Telefon danışmaları zamanı həm cari, həm də gələcək gəlirləri əldə etmək üçün danışmalar aparılır. Cari və gələcək gəlirləri əldə etmək üçün çəkilən telefon xərclərini mütənasib bölmək qeyri- mümkündür. Belə ki, müştəri ilə telefonla danışmaq aparanda işçi həm cari, həm də gələcək planlar haqqında müzakirələr apara bilər. Bu halda telefon xərcləri ay bitdikdən sonra xərc kimi tanınmalıdır.

Maliyyə hesabatları elementlərinin ölçülməsi

Ölçülmə maliyyə vəziyyəti haqqında hesabatda və ya maliyyə fəaliyyətinin nəticələri haqqında hesabatda təqdim edilən obyektin pul ifadəsinin müəyyənləşdirilməsidir. Qiymətləndirmə üçün aşağıdakı qiymətləndirmə əsasları istifadə oluna bilər³⁸.

İlkin dəyər

Aktivin ilkin dəyər əsasında ölçülməsi onun əldə edilməsi zamanı pul vəsaitlərinin və ya pul vəsaitlərinin ekvivalentlərinin ödənilmiş məbləği və ya verilmiş əvəzləşdirmənin (mübadiləyə verilmiş qeyri-monetar aktivlərin, qəbul edilmiş öhdəliklərin, buraxılmış kapital alətlərinin) ədalətli dəyəri ilə ölçülməsini nəzərdə tutur³⁹;

Misal: Təşkilat dəyəri 2500 manat olan 6 ədəd kompüter almış, kompüterlərin gətirilməsi üçün 120 manat, şəbəkənin quraşdırılmasına 210 manat, kabel və digər materialların alınmasına 70 manat pul vəsaiti xərcləmişdir. Kompüterlərin ilkin dəyəri $2900 (2500 + 120 + 210 + 70)$ manat təşkil edir.

Misal: Təşkilat balans dəyəri 350 manat olan kompüterini ümumi dəyəri 300 manat olan 3 ədəd masaya dəyişdirir. 3 ədəd masaların ilkin dəyəri 300 manatdır.

Cari dəyər

Aktivin cari dəyəri əsasında ölçülməsi hal-hazırda analoji aktivlərin əldə edilməsi üçün ödənilməli olan pul vəsaitlərinin və ya onların ekvivalentlərinin məbləği ilə ölçülməsini nəzərdə tutur;

³⁷ Standart, səh. 10.

³⁸ Standart, səh. 10.

³⁹ Standart, səh. 10.

Öhdəliyin cari dəyəri əsasında ölçülməsi onların hal-hazırda yerinə yetirilməsi məqsədilə ödənilməli olan pul vəsaitlərinin və ya onların ekvivalentlərinin nominal (diskontlaşdırılmamış) məbləği ilə ölçülməsini nəzərdə tutur⁴⁰.

Misal: Qeyri-maddi aktivin ilkin dəyəri 1000 manatdır. Hesabat ilinin sonunda həmin aktiv 800 manata əldə etmək olar. Qeyri-maddi aktivin cari dəyəri 800 manatdır.

Dt: Dəyərdən düşmə nəticəsində zərər 200 manat

Kt: Qeyri-maddi aktiv 200 manat

Təşkilat missiyasını həyata keçirmək üçün kredit vəsaitlərinin hesabına avadanlıq almışdır. Kreditin şərtləri belədir ki, təşkilat 3 ildən sonra 12000 manat pul ödəməlidir. Effektiv faiz dərəcəsi İİR = 18%. Avadanlığın cari dəyəri neçədir?

$$PV = 12000 / (1 + 0.18)^3 = 7303,57 \text{ manat}$$

Mümkün satış dəyəri

Aktivin mümkün satış dəyəri əsasında ölçülməsi təşkilatın adi iş şəraitində bu aktivin satılması nəticəsində əldə edilə biləcək pul vəsaitlərinin və ya onların ekvivalentlərinin məbləği ilə ölçülməsini nəzərdə tutur⁴¹;

Misal: Təşkilatın anbarında 25 kisə sement qalıqları var. Təşkilat sementi 4 ay əvvəl kisəsi 15 manatdan almışdır, hal-hazırda belə sementin bazarda qiyməti 13 manatdır. Sementin mümkün satış qiyməti 13 manatdır.

Dt: Dəyərdən düşmə nəticəsində ziyan – xərc 50 manat

Kt: Sement (aktiv) 50 manat

Diskontlaşdırılmış dəyər

Aktivin diskontlaşdırılmış dəyər əsasında ölçülməsi təşkilatın adi iş şəraitində bu aktivin istifadəsindən gözlənilən gələcək xalis pul vəsaiti daxilolmalarının hal-hazırkı məbləği ilə ölçülməsini nəzərdə tutur⁴²;

Misal: Təşkilat avadanlıq əldə etmişdir. Bu avadanlığın istismarı nəticəsində təşkilat aşağıdakı pul axınları əldə edəcək:

1-ci il – 50000 manat,

2-ci il – 75000 manat,

3-cü il – 30000 manat.

Effektiv faiz dərəcəsi İİR = 20%.

Aktivin diskontlaşmış dəyəri =

$$50000 / (1 + 0.2) + 75000 / (1 + 0.2)^2 + 30000 / (1 + 0.2)^3 = 41666 + 52083 + 28935 = 122684 \text{ manat.}$$

Öhdəliyin diskontlaşdırılmış dəyər əsasında ölçülməsi qeyri-hökumət təşkilatının adi iş şəraitində bu öhdəliyin yerinə yetirilməsindən gözlənilən gələcək xalis pul vəsaiti xaricolmalarının hal-hazırkı məbləği ilə ölçülməsini nəzərdə tutur⁴³

Misal: Təşkilat kredit hesabına texnoloji avadanlıq əldə etmişdir. Kreditin şərtlərinə görə təşkilat iki ildən sonra 120 min manat qaytarmalıdır. Effektiv faiz dərəcəsi 19%-dir. Öhdəliyin diskontlaşmış dəyəri = $120000 / (1 + 0.19)^2 = 84739$ manat

Ədalətli dəyər

⁴⁰ Standart, səh. 10.

⁴¹ Standart, səh. 10.

⁴² Standart, səh. 10.

⁴³ Standart, səh. 11.

Aktivlərin ədalətli dəyər əsasında ölçülməsi onun müstəqil, yaxşı məlumatlandırılmış və bu cür əməliyyatı həyata keçirməkdə maraqlı olan tərəflər arasında mübadilə nəticəsində əldə edilə biləcək məbləğlə ölçülməsini nəzərdə tutur.

Öhdəliyin ədalətli dəyər əsasında ölçülməsi müstəqil, yaxşı məlumatlandırılmış və bu cür əməliyyatı həyata keçirməkdə maraqlı olan tərəflər arasında əməliyyatın icrası zamanı bu öhdəliyin yerinə yetirilməsi üçün tələb olunan məbləğlə ölçülməsini nəzərdə tutur⁴⁴.

Misal: Təşkilatın hesabında pul qalıqları var. Pul vəsaitlərinin xərclənməsi 3 aydan sonra nəzərdə tutulur. Pul vəsaitlərindən səmərəli istifadə etmək üçün təşkilat birjada sərbəst dövriyyədə olan istiqraz alır. Alış zamanı istiqrazın qiyməti 97,5 manat idi. Bir ay keçəndən sonra istiqrazın birjada qiyməti artmış və 98,3 manata bərabər olmuşdur.

Alış zamanı Dt: İstiqraz 97.5 manat

Kt: Pul vəsaitləri 97.5 manat

Bir aydan sonra istiqrazın ədalətli dəyərlə qiymətləndirilməsi.

Dt: İstiqraz 0.8 manat

Kt: Dəyərin dəyişməsindən gəlir 0.8 manat

Maliyyə hesabatlarının təqdimatı

Mühasibat uçotunun hesablama metodu dedikdə, əməliyyatların, digər hadisə və şərtlərin onların baş verdiyi zaman (və yalnız pul vəsaitinin və ya onun ekvivalentinin alınması və ya ödənilməsi zamanı deyil) uçota alınması başa düşülür. Mühasibat uçotunun hesablama prinsipi əsasında tanınan elementləri aktivlər, öhdəliklər, xalis aktiv/kapital, gəlirlər və xərclərdir⁴⁵.

Misal: Təşkilat dekabr ayının 15-də müəssisəyə dəyəri 950 manat olan mal satır. Alqı-satqı müqaviləsinin şərtlərinə əsasən satılan mala görə ödəniş 1 aydan sonra baş verməlidir. Hesablama metoduna əsasən gəliri tanımalıyıq.

Satış zamanı Dt: Debitor borc (aktiv) 950 manat

Kt: Satış (gəlir) 950 manat

Bir aydan sonra pul vəsaitləri ödənilir.

Dt: Pul vəsaitləri (aktiv) 950 manat

Kt: Debitor borc (aktiv) 950 manat

Uçot siyasəti maliyyə hesabatlarının tərtib və təqdim edilməsi üçün təşkilat tərəfindən qəbul edilmiş onun iş xüsusiyyətlərinə uyğun olan prinsiplər, əsaslar, şərtlər, qaydalar və təcrübələrin məcmusudur⁴⁶. (nümunə uçot siyasətinə bax əlavə 1-ə)

Maliyyə hesabatları istifadəçinin konkret məlumat ehtiyaclarına cavab verən hesabat tələb etmək hüququ olmadıqda, onun bu tələbatını ödəmək məqsədilə təşkilatın maliyyə vəziyyəti və maliyyə fəaliyyəti nəticələrinin strukturlaşdırılmış təqdimatıdır⁴⁷.

Mümkünsüzlük. Təşkilat bütün mümkün cəhdləri etməsinə baxmayaraq, tələbi tətbiq edə bilmədikdə, belə tələbin tətbiq edilməsi qeyri-mümkün sayılır⁴⁸.

Maliyyə hesabatlarına qeydlər maliyyə vəziyyəti haqqında hesabat, maliyyə fəaliyyəti haqqında hesabat, xalis aktivlər/kapitalda dəyişikliklər haqqında hesabat və pul vəsaitlərinin hərəkəti haqqında hesabatda təqdim edilən məlumatlara əlavə olan

⁴⁴ Standart, səh. 11.

⁴⁵ Standart, səh. 12.

⁴⁶ Standart, səh. 13.

⁴⁷ Standart, səh. 13.

⁴⁸ Standart, səh. 13.

informasiyanı daxil edir. Qeydlər bu hesabatlarda təqdim edilmiş maddələrin açıqlanması və ya təhlilini və bu hesabatlarda yer almayan maddələr haqqında informasiyanı təmin edir⁴⁹.

Misal: Təşkilatın vəziyyəti haqqında hesabatda əsas vəsaitlər bir sətirlə balans dəyərini qeyd olunması ilə əks etdirilir.

Balans: Əsas vəsaitlər 14800 manat

Maliyyə hesabatlarının qeydlərində əsas vəsaitlər daha ətraflı əks olunur:

	İlkin dəyər	Hesablanmış amortizasiya	Balans dəyəri
Ofis 55 kv. metr	16800	9500	7300
Avtomobil	14500	8900	5600
Mebel	2800	1400	1400
Kompüter	1500	1000	500
Cəmi	35600	20800	14800

Təşkilatın fəaliyyətinin fasiləsizliyi

Maliyyə hesabatlarının tərtib edilməsi zamanı qeyri-hökumət təşkilatının fəaliyyətini davam etdirmə qabiliyyəti qiymətləndirilməlidir. Qeyri-hökumət təşkilatını ləğv etmək və ya fəaliyyətini dayandırmaq niyyəti olduğu və ya bunu etməkdən başqa alternativ variantın olmadığı hallar istisna olmaqla, maliyyə hesabatları fasiləsizlik prinsipinə uyğun olaraq hazırlanmalıdır. Əgər maliyyə hesabatları qeyri-hökumət təşkilatının fəaliyyətinin fasiləsizliyi əsasında tərtib edilmirsə, bu fakt, eləcə də onun səbəbi və maliyyə hesabatlarının tərtib olunduğu əsas açıqlanmalıdır⁵⁰.

Misal: Təşkilat fəaliyyətini dayandırmaq fikrindədir. Bu qərarı qəbul etməzdən əvvəl təşkilatın balansında əsas vəsaitlər aşağıdakı kimi əks olunur:

Maliyyə vəziyyəti haqqında hesabat: Əsas vəsaitlər 14800 manat.

Qeydlər:

ƏV adı	İlkin dəyər	Hesablanmış amortizasiya	Balans dəyəri
Ofis 55 kv.m	16800	9500	7300
Avtomobil	14500	8900	5600
Mebel	2800	1400	1400
Kompüter	1500	1000	500
Cəmi	35600	20800	14800

Əgər təşkilat ləğv edilsə onda onun balansında aktivlər aşağıdakı kimi əks olunmalıdır.

Maliyyə hesabatlarına qeydlər: Təsisçilərin qərarına əsasən təşkilat növbəti ilin mart ayında fəaliyyətini dayandırır. Bunu nəzərə alaraq təşkilatın aktivləri və öhdəlikləri onların bazar qiymətləri ilə əks olunmalıdır.

Maliyyə vəziyyəti haqqında hesabat: Əsas vəsaitlər 34000 manat.

Qeydlər:

ƏV adı	İlkin dəyər	Hesablanmış amortizasiya	Satış dəyəri
Ofis 55 kv. m	16800	9500	31000
Avtomobil	14500	8900	3300
Mebel	2800	1400	400

⁴⁹ Standart, səh. 13.

⁵⁰ Standart, səh. 14.

Kompüter	1500	1000	300
Cəmi	35600	20800	34000

Qarşılıqlı əvəzləşdirilmə

Aktivlər və öhdəliklər, o cümlədən gəlir və xərclər qarşılıqlı əvəzləşdirilə bilər.

Oxşar əməliyyatlar nəticəsində yaranmış qazanc və itkilər əhəmiyyətli olmadıqları təqdirdə netto əsasında uçota alınmalıdır.

Misal: Təşkilat dəyəri 15 manat olan səhm alır. Bu aktiv ticarət üçün nəzərdə tutulmuşdur. Bir həftədən sonra səhmin dəyəri 17 manat, iki həftədən sonra isə səhmin dəyəri 13 manat olmuşdur.

1. Dt: Səhm 15 manat

Kt: Pul vəsaitləri 15 manat

2. Dt: Səhm 2 manat

Kt: Gəlir (səhmin ədalətli dəyərlə ölçülməsi) 2 manat

3. Dt: Xərc (səhmin ədalətli dəyərlə ölçülməsi) 4 manat

Kt: Səhm 4 manat

Maliyyə fəaliyyətinin nəticələri haqqında hesabatda digər gəlir və xərclər maddəsi netto əsasında göstəriləcək (-2) manat

Uçot siyasəti, uçot qiymətləndirmələrində dəyişikliklər və səhvlər

Uçot siyasəti maliyyə hesabatlarının hazırlanması və təqdim edilməsi zamanı qeyri-hökumət təşkilatı tərəfindən tətbiq edilən konkret prinsiplər, əsaslar, şərtlər və qaydalardır.

Qeyri-hökumət təşkilatı müvafiq uçot siyasətini qəbul edərək, oxşar əməliyyatlar, digər hadisə və şərtlər üzrə **ardıcıl şəkildə tətbiq etməlidir**.

Qeyri-hökumət təşkilatı uçot siyasətini yalnız aşağıdakı hallarda dəyişə bilər:

- bu Standart və ya ona yeni qəbul edilmiş düzəlişlər bunu tələb etdikdə;
- uçot siyasətinin dəyişdirilməsi maliyyə hesabatlarında əməliyyatların, digər hadisə və şərtlərin təsiri haqqında etibarlı və daha uyğun məlumatların təmin edilməsi ilə nəticələndikdə (könüllü dəyişmə)⁵¹.

Yeni qəbul edilmiş əlavə və dəyişikliklərin tələblərinə uyğun olaraq **könüllü şəkildə** özünün uçot siyasətini dəyişən qeyri-hökumət təşkilatı bu cür dəyişiklikləri **müvafiq** qaydada uçota almalıdır.

Məlumatın açıqlanması

Standart üzrə əlavə və dəyişikliklərin **ilkin tətbiqi** uçot siyasətində dəyişikliklərin edilməsini tələb edərsə, o zaman, qeyri-hökumət təşkilatı aşağıdakıları açıqlamalıdır:

- düzəlişin adı;
- mövcud olarsa, uçot siyasətində dəyişikliyin onun keçid şərtlərinə uyğun olaraq edildiyi;
- uçot siyasətində dəyişikliyin xarakteri;
- mövcud olarsa, keçid şərtlərinin təsviri;
- mövcud olarsa, gələcək dövrlərə təsir göstərə biləcək keçid şərtləri;
- cari dövr üçün maliyyə hesabatlarının təsirə məruz qalmış hər maddəsi üzrə düzəlişlərin məbləği;

⁵¹Standart, səh. 37.

Növbəti dövrlərin maliyyə hesabatlarında bu açıqlamaların təkrarlanmasına yol verilməli deyil.

Uçot siyasətinin **könüllü şəkildə dəyişdirilməsi** cari hesabat dövrünə ya gələcək dövrlərə təsir göstərə biləcəksə, qeyri-hökumət təşkilatı aşağıdakı məlumatları açıqlamalıdır:

- a. uçot siyasətində dəyişikliyin xarakteri;
- b. yeni uçot siyasətinin tətbiqinin etibarlı və daha uyğun informasiyanı təmin etməsinin səbəbi;
- c. cari hesabat dövrü üzrə maliyyə hesabatlarının təsirə məruz qalmış hər maddəsi üzrə düzəlişlərin məbləği.

Uçot qiymətlərində dəyişikliklər aktivlərin və ya öhdəliklərin mövcud statusunun və onlarla bağlı ehtimal edilən gələcək iqtisadi səmərə və öhdəliklərin qiymətləndirilməsi nəticəsində aktivin və ya öhdəliyin balans dəyərinin və ya aktivin dövrü istehlak məbləğinin düzəldilməsidir. **Uçot qiymətlərində dəyişikliklər əldə olunmuş yeni məlumatlardan və vəziyyətin dəyişməsindən yarandığı üçün səhvlərin düzəldilməsi hesab edilmir.**

Məntiqə uyğun qiymətləndirmələrin istifadə edilməsi maliyyə hesabatlarının hazırlanmasının əsas hissəsidir və onların etibarlılığına zərər yetirmir.

Uçot qiymətləndirmələrində dəyişikliyin nəticəsi aşağıdakı dövrlər üzrə gələcəkdə daxil olunmaqla mənfəət və ya zərərdə tanınır:

- a. dəyişiklik yalnız bu dövrə təsir etdikdə, dəyişikliyin edildiyi dövr; və ya
- b. dəyişiklik həm onun həyata keçirildiyi dövrə, həm də gələcək dövrlərə təsir göstərdikdə, dəyişikliyin baş verdiyi dövr və gələcək dövrlər.

Uçot qiymətləndirmələrində dəyişiklik aktivlərdə və öhdəliklərdə dəyişikliklərə səbəb və ya xalis aktivlər/kapital maddəsinə aid olarsa, onda həmin dəyişiklik dəyişikliyin baş verdiyi dövrdə əlaqədar aktivlərin, öhdəliklərin və ya xalis aktivlər/kapital maddəsinin balans məbləğlərinin düzəldilməsi vasitəsilə tanınmalıdır.

Misal: Təşkilatın ilkin dəyəri 4850 manat olan avadanlığı var. Bu avadanlığın iqtisadi səmərəli istismar müddəti 6 il, ləğvolunma dəyəri isə 650 manat qəbul edilmişdir. Yuxarıdakı qiymətləndirmələrə müvafiq olaraq amortizasiya düz xətti üsulla ildə 700 manat hesablanmışdır. Avadanlıq 3 il istismar edilmişdir. Təşkilatın əldə edilmiş yeni informasiyaya əsasən bu tipli avadanlığı 5 il istismar edilə bilər. Təşkilat yeni informasiyanı nəzərə alaraq illik amortizasiya xərclərini 1050 manat qəbul edir. Bu, dəyişikliklərin perspektiv qaydada qəbul edilməsidir, keçmiş dövrləri əhatə etmir.

Keçmiş dövrlərin səhvləri təşkilatın bir və ya bir necə əvvəlki dövrlərini əhatə edən maliyyə hesabatlarında etibarlı məlumatdan istifadə edilməməsi və ya yanlış istifadə edilməsi nəticəsində buraxılmış səhvlər və edilmiş yanlış bəyanatlardır.

Belə səhvlərə riyazi və uçot siyasətinin tətbiq edilməsi zamanı buraxılan səhvlər, faktların gözdən qaçırılması və ya səhv izah edilməsi və saxtakarlıq daxildir.

Səhvlər maliyyə hesabatları elementlərinin tanınması, ölçülməsi, təqdim edilməsi və ya açıqlanması üzrə yarana bilər. Bəzən əhəmiyyətli səhvlər növbəti hesabat dövrünədək aşkar edilmədiyindən bu səhvlər növbəti hesabat dövrünün maliyyə hesabatlarında təqdim edilmiş müqayisəli məlumatlarda **retrospektiv qaydada düzəldilməlidir**.

Retrospektiv qaydada yenidən təqdim etmə əvvəlki hesabat dövrləri səhvlərinin sanki heç olmadığı kimi düzəldilməsidir.

Səhvlərin düzəldilməsi uçot qiymətləndirmələrində baş verən dəyişikliklərdən fərqlənir. Uçot qiymətləndirmələri öz mahiyyətinə görə əlavə informasiya əldə olunduqda yoxlanılması tələb olunan təxmini qiymətlərdir⁵².

Misal: Təşkilatın ilkin dəyəri 8500 manat olan avadanlığı var. Avadanlıqdan birja əməliyyatlarında istifadə edilir. Avadanlığın iqtisadi səmərəli istismar müddəti 10 il, ləğv olunma dəyəri isə 0 manata bərabərdir. Yuxarıdakı qiymətləndirmələrə müvafiq olaraq amortizasiya düzxətli üsulla ildə 850 manat hesablanmalıdır. Lakin aşkar edilmişdir ki, keçən ilin hesabatında amortizasiya 350 manat dəyərində qeyd edilmişdir. Təşkilat aşkar edilmiş səhvi aşağıdakı kimi düzəltmişdir. (Mənfəət vergisinin dərəcəsi 22%)

Dt: Bölüşdürülməmiş mənfəət 390 manat

Dt: Təxirə salınmış vergilər 110 manat*

Kt: Avadanlıq 500 manat.

Qeyd: təxirə salınmış vergilər hesabı ödəniləcək vergilər hesabından fərqli bir hesabdır.

Ehtiyatlar

Ehtiyatlara aşağıdakı aktivlər aiddir:

- istehsal prosesində sərf edilən xammal və materiallar formasında çıxış edən;
- xidmət göstərilməsi prosesində sərf edilən və ya bölüşdürülən xammal və materiallar formasında çıxış edən;
- adi fəaliyyət prosesində satış üçün saxlanan və bölüşdürülən; və ya
- satış və ya bölüşdürmə üçün istehsal prosesində.

Cari əvəzetmə dəyəri qeyri-hökumət təşkilatının aktivini əldə etmək üçün hesabat tarixində sərf etdiyi dəyərdir.

Mümkün xalis satış dəyəri adi fəaliyyət zamanı nəzərdə tutulmuş satış qiymətindən işin tamamlanmasına çəkilməsi ehtimal edilən xərclər və satışın, mübadilənin və ya bölüşdürmənin həyata keçirilməsi üçün ehtimal edilən xərclər çıxıldıqdan sonra qalan məbləğdir.

Ehtiyatların ölçülməsi

Standartın 10.6-ci maddəsinin tətbiq edildiyi hallar istisna olmaqla, ehtiyatlar mövcud olan iki dəyərdən ən aşağı dəyərlə qiymətləndirilməlidir: ilkin dəyər və ya mümkün xalis satış dəyəri.

Misal: Təşkilat 1 metrin qiyməti 3.5 manat olan 50 metr parça almışdır.

Dt: Parça (ehtiyatlar) 175 manat

Kt: Pul vəsaitləri 175 manat

İki ay keçdikdən sonra bazarda həmin parçanın 1 metrinin qiyməti 2.9 manat olmuşdur.

Dt: Dəyərdən düşmə nəticəsində zərər 30 manat

Kt: Parça (ehtiyat) 30 manat

Ehtiyatlar (Parça)	Pul vəsaitləri	Gəlir/Zərər
175	175	
30		30
45		

⁵² Standart, səh. 40.

Üç aydan sonra həmin parçanın bir metri 3.6 manata satılmışdır. Parça uçota maya dəyərlə alınmalıdır.

Ehtiyatlar (Parça)	Gəlir/Zərər
145	
30	30
175	

Ehtiyatlar qeyri-birja əməliyyatları vasitəsilə əldə edilərsə, o zaman, onların dəyəri əldə edilən tarix üçün ədalətli dəyər prinsipi ilə qiymətləndirilməlidir.

Misal: Təşkilata əvəzsiz olaraq 500 kisə sement verilmişdir. Təşkilat 500 kisə sementi uçota almaq üçün bazarda həmin sementin qiymətini öyrənmişdir. Məlum olmuşdur ki, bölgədə sement bazarında 1 kisənin qiyməti 14 manatdır. Təşkilat ehtiyatı aşağıdakı kimi qeydiyyatı alır:

Ehtiyatlar (Sement)	Qeyri-birja gəliri
7000	7000

Aşağıdakı məqsədlər üçün saxlanılan zaman ehtiyatlar daha aşağı xərc və cari əvəzetmə dəyəri ilə qiymətləndirilməlidir:

- (a) Pulsuz və ya nominal dəyərlə bölüşdürmə; və ya
- (b) Pulsuz və ya nominal dəyərlə bölüşdürüləcək məhsulların istehsalı zamanı istehlak.

Ehtiyatların ilkin dəyərinə onların əldə edilməsi, istehsalı və ya emalı və hazırkı vəziyyətə və yerləşdiyi əraziyə gətirilməsinə çəkilən digər məsrəflər daxil edilməlidir.

Misal: Təşkilata hər birinin dəyəri 400 manat olan 5 kompüter alınmışdır. Bu kompüterləri gətirmək üçün nəqliyyat şirkətinə 50 manat ödənilmişdir. Bütün ödənilən məbləğlərə 18% ƏDV daxil edilmişdir. Təşkilat üçün ƏDV əvəzləşdirilən vergidir.

Dt: Ehtiyatlar (kompüter) 1907manat

Dt: ƏDV 343 manat

Kt: Pul vəsaitləri 2250 manat

Ehtiyatların ilkin dəyəri “ilk mədaxil – ilk məxaric” (FIFO) və ya Çəkili Orta Dəyər düsturu əsasında hesablanı bilər.

Misal: Təşkilat kommersiya fəaliyyəti ilə məşğul olur. Aşağıda təşkilatın həftə ərzində əməliyyatları göstərilmişdir. “İlk mədaxil – ilk məxaric” (FIFO) və Çəkili Orta Dəyər metodları ilə satılan malların maya dəyərini hesablayaq müqayisə edək.

	kq.	1 kq-ın qiyməti (\$)	Cəmi
ALQI			
Bazar ertəsi (səhər)	4.00	2.00	8.00
Çərşənbə axşamı(səhər)	8.00	2.10	16.80
Çərşənbə (axşam)	3.00	2.15	6.45
Cümə axşamı (səhər.)	10.00	2.16	21.60
Cümə (səhər)	6.00	2.20	13.20
CƏMI			<u>66.05</u>

Cümə günü günortadan sonra 6 kq. satılıb, və cümə axşamı günortadan sonra 12 kq. Satılan malın xərcini müəyyən edək.

First in First Out (FIFO)

	Əməliyyat	kq.	1 kq-in qiyməti (\$)	Cəmi xərc	
Bazar ertəsi (səhər)	alqı	4.00	2.00		
Çərşənbə axşamı(səhər)	alqı	8.00	2.10		
Çərşənbə (səhər)	alqı	3.00	2.15		
Çərşənbə (səhər)	satqı	4.00	2.00	8.00	
		2.00	2.10	4.20	
Qalıq		6.00	2.10		
		3.00	2.15		
Cümə axşamı (səhər)	alqı	10.00	2.16		
Cümə axşamı (axşam)	satqı	6.00	2.10	12.60	
		3.00	2.15	6.45	
		3.00	2.16	6.48	
Qalıq		7.00	2.16		
Cümə (səhər)	alqı	6.00	2.20		
CƏMİ				37.73	
		kq	1 kq-in qiyməti (\$)	cəmi	
Qalıq		7.00	2.16	15.12	
		6.00	2.20	13.20	
Cəmi		13.00		28.32	
		kq	1 kq-in qiyməti (\$)	cəmi	
Orta Məsrəf (AVCO)					
Bazar ertəsi (səhər)	alqı	4.00	2.00	8.00	
Çərşənbə axşamı(səhər)	alqı	8.00	2.10	16.80	
Malın orta məsrəf qalığı		12.00	2.067	24.80	
Çərşənbə (səhər)	alqı	3.00	2.15	6.45	
Malın orta məsrəf qalığı		15.00	2.083	31.25	
Çərşənbə (axşam)	satqı	(6.00)	2.083	(12.50)	12.50
Cümə axşamı (səhər)	alqı	10.00	2.16	21.60	
Malın orta məsrəf qalığı		19.00	2.124	40.35	
Cümə axşamı (axşam)	satqı	(12.00)	2.124	(25.49)	25.49
Cümə (səhər)	alqı	6.00	2.20	13.20	
Malın orta məsrəf qalığı		13.00	2.159	28.07	
CƏMİ					37.98

	FIFO	AVCO
Satqı (18 kq. @ \$3.00)	54.00	54.00
Satılan malın məsrəfi		
Həftənin əvvəlinə qalıq	0.00	0.00
Alqı	66.05	66.05
Həftənin sonuna qalıq	(28.32)	(28.07)
Satılan malın dəyəri	37.73	37.98
Satışdan Mənfəət	16.27	16.02

Mümkün xalis satış dəyəri

Ehtiyatların ilkin dəyəri hər hansı səbəbdən tam əvəzləşdirilə bilinmədikdə, bu dəyər mümkün xalis satış dəyərində silinməlidir.

Daşınmaz əmlaka investisiyalar

Daşınmaz əmlaka investisiyalar aşağıdakılar istisna olmaqla, icarə ödənişlərinin əldə edilməsi və ya kapitalın artırılması məqsədilə və ya hər iki məqsəd üçün saxlanılan əmlakdır (torpaq və ya tikili — ya da tikilinin bir hissəsi — və ya hər ikisi):

(a) malların istehsalı və ya təchizatı, yaxud xidmətlərin göstərilməsi üçün istifadə edilən və ya inzibati məqsədlər üçün saxlanılan; və ya

(b) adi fəaliyyət halında satış məqsədilə saxlanılan əmlak.

İnvestisiya məqsədli daşınmaz əmlak yalnız aşağıdakı hallarda aktiv kimi tanınır:

- (a) investisiya məqsədli daşınmaz əmlakla bağlı gələcək iqtisadi səmərələrin və ya xidmət potensialının təşkilata axını ehtimal olunduqda; və
- (b) investisiya məqsədli daşınmaz əmlakın ilkin dəyərinin etibarlı əsasda qiymətləndirilməsi mümkün olduqda.

İnvestisiya məqsədli daşınmaz əmlak qeyri-birja əməliyyatı vasitəsilə əldə edildikdə onun dəyəri əldəetmə tarixinə olan ədalətli dəyəri ilə ölçülməlidir.

Qeyri-hökumət təşkilatı ilkin dəyər modelini investisiya məqsədli bütün daşınmaz əmlaka tətbiq etməlidir. **İlkin dəyər** aktivin əldə olunması üçün ödənilmiş pul vəsaitləri və ya onların ekvivalentlərinin məbləği, yaxud bu aktivin əldə olunması və ya tikilməsi zamanı edilmiş digər ödəmənin ədalətli dəyəridir.

İlkin tanınmadan sonra **ilkin dəyər metodunu** seçən qeyri-hökumət təşkilatı ona məxsus investisiya məqsədli bütün daşınmaz əmlak obyektlərini toplanılan amortizasiya çıxılmaqla müəyyən edilən dəyər əsasında qiymətləndirməlidir⁵³.

Təşkilat yeni tikilmiş binadan 120 kv. m sahəni 36000 manata almışdır. Təşkilat daşınmaz əmlakdan 25 il istifadə edəcək. Həmin sahənin 60 kv. m-i ofis üçün, qalan 60 kv. m-i isə təşkilat tərəfindən əməliyyat icarəsinə veriləcək.

Dt: Ofis (əsas vəsait) 18000 manat

Dt: İnvestisiya (daşınmaz əmlak) 18000 manat

Kt: Pul vəsaitləri 36000 manat

Bir ildən sonra İnvestisiya mülkiyyəti balansda aşağıdakı kimi əks olunacaq:

İnvestisiya mülkiyyəti	İnvestisiya mülkiyyətinin amortizasiyası	Amortizasiya xərçi
18000	720	720

İnvestisiya mülkiyyəti 17280 manat

⁵³ Standart, səh. 57.

Torpaq, tikili və avadanlıqlar

Torpaq, tikili və avadanlıqlar sinfi dedikdə, maliyyə hesabatlarında vahid maddə kimi göstərilməsi məqsədilə qeyri-hökumət təşkilatının əməliyyatlarında oxşar xüsusiyyətə və ya funksiyaya malik aktivlərin qruplaşdırılması başa düşülür.

Torpaq, tikili və avadanlıqlar aşağıdakı meyarlara cavab verən maddi aktivlərdir:

- (a) istehsalda və ya mal-materialların çatdırılması və ya xidmətlərin göstərilməsində istifadə edilməsi, digər tərəflərə icarəyə verilməsi və ya inzibati məqsədlər üçün saxlanması;
- (b) bir hesabat dövründən artıq istifadə edilməsi gözlənilən.

Son qalıq (likvidasiya) dəyəri torpaq, tikili və avadanlıqlara aid aktiv faydalı istifadə müddətinin sonunda nəzərdə tutulan vəziyyətə uyğun olduqda, onun satışı ilə bağlı ehtimal olunan xərclər çıxıldıqdan sonra qeyri-hökumət təşkilatı tərəfindən əldə oluna biləcək qiymətləndirilmiş məbləğdir.

Balans dəyəri toplanmış amortizasiya xərcləri çıxıldıqdan sonra aktivin maliyyə vəziyyətinə dair hesabatda tanınan dəyəridir.

Faydalı istismar müddəti aktivdən istifadə olunması nəzərdə tutulan müddətdir.

Aktiv **qeyri-birja əməliyyatları vasitəsilə əldə edildikdə onun dəyəri əldəetmə tarixi üzrə ədalətli dəyərlə ölçülməlidir.**⁵⁴

İlkin dəyər aktivin satın alınması və ya tikilməsi, daşınması və quraşdırılması zamanı, onun əldə edilməsi üçün ödənilmiş pul vəsaiti və ya pul vəsaitlərinin ekvivalentləridir.

Torpaq, tikili və avadanlıqların ilkin dəyərinin pul vəsaiti ilə ifadə olunan qiymət ekvivalenti onun ədalətli dəyəridir. Əgər ödəniş normal kredit şərtlərindən daha uzun müddətə təxirə salınsa, kredit müddəti üzrə pul vəsaiti ilə ifadə olunan qiymət ekvivalenti ilə ümumi ödəniş arasında fərq faiz xərci kimi tanınır.

Misal: Təşkilat digər təşkilatdan dəyəri 5500 manat olan avadanlıq almışdır. Razılaşmaya əsasən avadanlığa görə ödəniş 1 ildən sonra olacaq. Ödəniləcək məbləğ 6000 manat təşkil edir

Alınan zaman: Dt: Əsas vəsait (avadanlıq) 5500

Kt: Qısamüddətli kreditlər 5500

Bir ildən sonra: Dt: Faiz xərcləri 500 manat

Dt: Qısamüddətli kreditlər 5500

Kt: Pul vəsaitləri 6000 manat

Torpaq, tikili və avadanlıqlar qeyri-monetar aktivin (aktivlərin) və ya monetar və qeyri-monetar aktivlərdən ibarət olan aktivlərin mübadiləsi hesabına alına bilər.

Misal: Təşkilatın balans dəyəri 3600 manat olan avtomobili var. Təşkilat digər təşkilatla aktivlərin mübadiləsi haqqında razılığa gəlmişdir. Verilən avtomobilin əvəzinə təşkilat qablaşdırma aparatı alacaq. Avadanlığın bazarda dəyəri 3850 manatdır.

Mübadilə edilən zaman: Dt: Qablaşdırma aparatı (əsas vəsait) 3850 manat

Kt: Avtomobil 3500 manat

Kt: Aktivin satışından gəlir 350 manat

Torpaq, tikili və avadanlıqlar maddələri oxşar xüsusiyyətə və dəyərə malik digər torpaq, tikili və avadanlıqlar maddələri ilə dəyişdirildikdə və ya əvəz edildikdə, alınan aktivin

⁵⁴ Standart, səh. 60.

(aktivlərin) ədalətli dəyəri mübadilə nəticəsində təhvil verilən aktivin (aktivlərin) balans dəyəri ilə ölçülməlidir.

İlkin dəyər metodu çərçivəsində aktiv kimi tanındıqdan sonra torpaq, tikili və avadanlıqlar hər hansı yığılmış amortizasiya çıxılmaqla ilkin dəyərlə uçota alınır.

Amortizasiya istismara yararlı müddətdə aktivlərin amortizasiya edilmiş dəyərinin müəyyən olunmuş hissələrlə müntəzəm olaraq (sistematik) paylaşdırılmasıdır (bölüşdürülməsidir).

Amortizasiya ayırmaları, onların digər aktivin balans dəyərinə əlavə olunması halları istisna olmaqla, hər dövr üzrə mənfəət və zərərdə xərc kimi tanınmalıdır.⁵⁵

Misal: Təşkilat əsas vəsaitlərə cari ildə 500 manat amortizasiya hesablamışdır.

Dt: Amortizasiya xərci (mənfəət və zərər hesabı) 500 manat

Kt: Yığılmış amortizasiya (balans hesabı-kontraktiv hesab) 500 manat

Amortizasiya edilmiş dəyər aktivin ilkin dəyərindən və ya bu dəyəri əvəz edən digər məbləğdən son qalıq dəyərinin çıxılmasından sonra əldə olunan dəyərdir.

Aktivin amortizasiya olunan dəyəri onun faydalı istismar müddəti üzrə sistematik olaraq bölüşdürülməlidir.

Misal: Təşkilatın 50000 manat dəyəri olan əsas vəsaiti var. Əsas vəsaitin istismar müddəti 10 ildir. Aktiv son qalıq dəyəri sıfır bərabərdir. Aktivin illik amortizasiyası = 50000 manat / 10 il = 5000 manat.

Aktivin həm son qalıq dəyəri, həm də faydalı istifadə müddətinə ən azı hər bir illik hesabat tarixinin sonunda yenidən baxılmalıdır. Əgər ehtimallar əvvəlki qiymətləndirmələrdən fərqlənsə, dəyişikliklər bu standartın “Uçot siyasəti, uçot qiymətlərində dəyişikliklər və səhvlər” adlı bölməsinə uyğun olaraq uçot qiymətlərində dəyişikliklər kimi uçota alınmalıdır.⁵⁶

Misal: Təşkilatın 50000 manat dəyəri olan əsas vəsaiti var. Əsas vəsaitin istismar müddəti 10 ildir, son qalıq dəyəri sıfır bərabərdir. Aktiv iki ildir istismar edilir və düz xətti üsulla amortizasiya hesablanır. Yeni daxil olmuş məlumata əsasən, aktivin faydalı istifadə müddəti 8 ildir.

İkinci ilin sonu: Əsas vəsait 50000 manat, yığılmış amortizasiya 10000 manat. Balans dəyəri 40000 manat. İkinci ildən sonra illik amortizasiya = 40000 manat / 6 il = 6666.67 manat

Üçüncü ilin sonu: Dt: Amortizasiya xərci 6666.67 manat

Kt: Hesablanmış amortizasiya 6666.67 manat

Dördüncü ildə müəyyən edilmişdir ki, aktivin son qalıq dəyəri 2000 manata bərabərdir. Amortizasiya edilən dəyər 33333.33 manat – 2000manat = 31333.33 manat. 3 il ərzində hesablanmış amortizasiya = 16666.67 manat. Üçüncü ilin sonunda aktivin balans dəyəri 50000-16666.67=33333.33 manat. Dördüncü ildə amortizasiya 31333.33manat / 5il = 6266.67manat

Amortizasiya, aktivin son qalıq dəyəri onun balans dəyərindən artıq olmazsa, aktivin ədalətli dəyəri onun balans dəyərindən artıq olduğu halda belə, tanınır.

Aktivin amortizasiya edilmiş dəyəri bu aktivin son qalıq dəyəri çıxılmaqla tanınır.

Torpaq sahələri və binalar ayrıca aktivləri təmsil etdiklərindən, onların hətta bir yerdə əldə edilməsi hallarının baş verməsinə baxmayaraq, ayrı-ayrılıqda uçota alınır. Torpaq sahələri

⁵⁵ Standart, səh. 64.

⁵⁶ Standart, səh. 64.

məhdud olmayan faydalı istifadə müddətinə malikdir və bu səbəbdən də amortizasiya olunmur.⁵⁷

Misal: Təşkilat 30000 manata torpaq sahəsi və bina almışdır. Əgər bu əsas vəsaitlər ayrılıqda alınsaydı onda təşkilat torpaq sahəsinə görə 15000 manat və binaya görə 30000 manat ödəməli idi.

Ödənilən məbləğdə torpaq sahəsinin payı $15000/(15000+20000)=42,86\%$. Torpaq sahəsinin dəyəri $30000*42,86\%=12858$ manat, binanın dəyəri $30000-12858=17142$ manat təşkil edir.

Dt: Torpaq sahəsi 12858 manat

Dt: Bina 17142 manat

Kt: Pul vəsaitləri 30000 manat

Amortizasiya metodu qeyri-hökumət təşkilatı tərəfindən aktivdən gözlənilən gələcək iqtisadi səmərənin və ya xidmət potensialının istehlak sxemini əks etdirməlidir.

Aktivin amortizasiya edilmiş dəyərinin onun faydalı istismar müddəti üzrə ardıcıl olaraq bölüşdürülməsi üçün müxtəlif amortizasiya metodlarından istifadə edilə bilər. Belə metodlara **düz xətt, azalan qalıq və istehsal vahidi metodları** aiddir⁵⁸.

Misal: Avtomobilin dəyəri 17000 manatdır, xidmət müddəti 5 il, ləğv olunma dəyəri 7000 manat təşkil edir. 5 il ərzində avtomobilin yürüşü 100000 km. nəzərdə tutulur.

1. Düz xətti metodla amortizasiyanın hesablanması:

amortizasiya edilən dəyər = $17000 - 7000 = 10000$ manat

$10000/5\text{il} = 2000$ manat ildə

2. İstehsal vahidi metodu ilə amortizasiyanın hesablanması:

Spidometrin göstəricisinə görə il ərzində avtomobil 15000 km qət etmişdir

a) amortizasiya edilən dəyər = $17000 - 7000 = 10000$ manat

b) bir kilometr üçün amortizasiya dəyəri = $10000 \text{ manat} / 100000 \text{ km} = 0.1$

1-ci il ---- $15000 \text{ km} * 0.1 = 1500$ manat

3. Azalan qalıq metodu ilə amortizasiyanın hesablanması

Amortizasiyanın hesablanması üçün faiz dərəcəsi = $100\% / 5\text{il} = 20\%$

İllər	Qalıq dəyər dövrün əvvəlinə	Faiz dərəcəsi	Hesablanmış amortizasiya	Qalıq dəyər dövrün sonuna
1	17000	20%	3400	13600
2	13600	20%	2720	10880
3	10880	20%	2176	8704
4	8704	20%	1704*	7000
5	7000	20%	0	7000

**Amortizasiya ləğv olunma dəyərinə qədər hesablanır.*

Qeyri-maddi aktivlər

Qeyri-maddi aktiv fiziki formaya malik olmayan tanına bilən qeyri-monetar aktivdir.

Qeyri-maddi aktiv aşağıdakı meyarlar əsasında müəyyən edilir:

- (a) qeyri-maddi aktivin eyniləşdirilməsi (müəyyən edilə bilməsi);
- (b) nəzarət;
- (c) gələcək iqtisadi səmərə.

⁵⁷ Standart, səh. 65.

⁵⁸ Standart, səh. 65.

Aktiv yalnız aşağıdakı hallarda qeyri-maddi aktiv anlayışı kontekstində eyniləşdirilə bilmə meyarına uyğun gəlir:

(a) aktiv təşkilatdan ayrılma, həmçinin fərdi qaydada və ya müqavilə, digər aktiv və (və ya) öhdəliklə bərabər xaric oluna bilər; və ya

(b) aktivin istifadəsi üzrə hüquqların həvalə edilməsi mümkünlüyü və ya onların təşkilatdan və ya digər hüquq və öhdəliklərdən ayrılma bilinməsindən asılı olmayaraq, aktiv müqavilə və digər hüquqlardan yarana bilər.⁵⁹

Misal: Təşkilat kitabı nəşr etmək hüququna malikdir. Bu hüquqdan 20 il istifadə edə bilər və hüququ əldə etmək üçün 1400 manat müəllifə və 100 manat hüquqşünas pul vəsaiti ödəmişdir. Təşkilat belə hesab edir ki, 5 ildən sonra kitab öz aktuallığını itirəcəkdir.

Dt: Qeyri-maddi aktiv (nəşr etmək hüququ) 1500 manat

Kt: Pul vəsaitləri 1500 manat

İki ildən sonra təşkilat bu hüququ başqa təşkilata 1600 manata satır.

Dt: Pul vəsaitləri 1600 manat

*Dt: Hesablanmış amortizasiya (1500manat/5ilə*2ilə) 600 manat*

Kt: Qeyri- maddi aktiv (nəşr etmək hüququ) 1500 manat

Kt: Qeyri- maddi aktivin satışından gəlir 700 manat

Tədqiqat yeni elmi və ya texniki nailiyyət və ideyaların əldə olunması üçün planlı və məqsədli elmi-texniki araşdırmaların həyata keçirilməsidir.

Təcrübə-konstruktor işləri yeni və ya daha təkmil materiallar, qurğu və cihazlar, məhsullar, proseslər, sistem və ya xidmətlərin, onların kommersiya yolu ilə istehsalı və ya istifadəsindən əvvəl planlaşdırılması və ya layihələşdirilməsi nəzərdə tutulan tədqiqat nəticələrinin və digər biliklərin tətbiq olunmasıdır.

Qeyri-maddi aktivin ilkin qiymətləndirilməsi onun dəyəri əsasında aparılmalıdır.

Alınmış qeyri-maddi aktivin ilkin tanınmasından və ya təşkilatın daxili imkanları hesabına qeyri-maddi aktivin yaradılmasından sonra çəkilmiş məsrəflər yalnız xüsusi hallarda aktivin balans dəyərində tanınır. Çəkilən məsrəflər qeyri-maddi aktivin tanınma meyarına uyğun gələcəyi barədə mühüm dəlil mövcud olanadək, yarandığı andan mənfəət və zərərdə xərc kimi tanınır. Əgər sonrakı məsrəflər qeyri-maddi aktivin tanınma meyarına uyğun gələrsə, bu zaman həmin xərclər qeyri-maddi aktivin balans dəyərində tanınmalıdır.⁶⁰

Misal: Təşkilatın öz IT işçiləri təşkilat üçün proqram təminatı yaradırlar. İşçilər iki ay ərzində tədqiqat aparmış və proqram təminatının təməlini qoymuşlar. İki aydan sonra məlum olmuşdur ki, proqram 3 aydan sonra istifadəyə veriləcəkdir. Xərclər aşağıdakı kimi olmuşdur:

1 ay – 3000 manat, 2 ay – 2300 manat, 3 ay – 2300 manat, 4 ay – 2300 manat, 5 ay – 2300 manat

Dt: İnzibati xərclər 5300 manat

Kt: Pul vəsaitləri 5300 manat

İki aydan sonra təşkilat hesab edə bilər ki, qeyri- maddi aktivin yaradılmasına böyük ehtimal var və bu aktivdən təşkilat gələcəkdə fayda əldə edə biləcəkdir.

Dt: Qeyri- maddi aktiv (proqram təminatı) 6900 manat

Kt: Pul vəsaitləri 6900 manat

⁵⁹ Standart, səh. 67.

⁶⁰ Standart, səh. 69.

Əgər qeyri-maddi aktiv hökumət subsidiyası hesabına əvəzsiz və ya nominal ödənişlə əldə olunarsa, o zaman qeyri-hökumət təşkilatı həm aktiv, həm də qrantı əldə edilmiş aktivin ədalətli dəyəri ilə tanıyır.⁶¹

Misal: Hökumət öz qrant proqramı çərçivəsində təşkilata əvəzsiz olaraq qanunvericiliklə tənzimlənən fəaliyyətlə məşğul olmaq üçün lisenziya vermişdir. Kommersiya təşkilatları bu lisenziyanı almaq üçün 3000 manat xərc çəkir. Bura dövlət rüsumu, hüquqşünaslara sənədləri hazırlamaq üçün xidmət haqqı və laboratoriya xərcləri daxildir.

Dt: Qeyri-maddi aktiv 3000 manat

Kt: Hökumət tərəfindən verilən qrant 3000 manat

Aktivin amortizasiyası düz-xətt, azalan balans və istehsal vahidi metodları ilə aparıla bilər. Ehtimal olunan istehlak sxemi etibarlı əsasla müəyyən edilmədikdə təşkilat düz xətt metodunu tətbiq etməlidir.⁶²

Faydalı istifadə müddəti qeyri-müəyyən olan qeyri-maddi aktivlər, o cümlədən, təşkilatların birləşməsi nəticəsində yaranan qüvvəli birbaşa metoddan istifadə etməklə aktiv kimi qeydiyyata alındıqdan sonrakı **10 hesabat ili** ərzində amortizasiya edilməlidir.⁶³

İcarə

İcarə icarəyə verən subyekt tərəfindən hər hansı aktivdən razılaşdırılmış zaman müddətinə istifadə etmə hüququnun ödəniş və ya ardıcıl ödəniş müqabilində idarəçiyə ötürülməsi haqqında bağlanmış müqavilədir. İcarə anlayışı razılaşdırılmış şərtlərin yerinə yetirilməsindən sonra icarəyə götürən şəxsə aktiv üzrə mülkiyyət hüququnun əldə edilməsi imkanını verən müddəaları əks etdirən müqavilələri əhatə edir.

İcarə müddəti icarəçinin, müqaviləyə uyğun olaraq, aktiv icarəyə götürdüyü ləğv edilməyən müddətdir. İcarəçi əlavə ödənişlə və ya ödənişsiz həmin müddəti daha uzun müddətə uzatmaq hüququna malikdir.

Minimal icarə ödənişləri icarə müddəti ərzində icarəçidən tələb olunan yaxud tələb olunması mümkün olan ödənişlərdir.⁶⁴

Misal: Təşkilat əməliyyat icarəsinə ofis götürmüşdür. 1 il müddətinə bağlanan müqavilənin şərtlərinə görə təşkilat 2500 manat avans ödənişi aparmalı və hər ay 500 manat icarə haqqı ödəməlidir.

Dt: Avans (icarə üzrə gələcək xərclər) 2500 manat

Kt: Pul vəsaitləri 2500 manat

Bir aydan sonra:

Dt: İcarə xərcləri 500 manat

Kt: Avans (icarə üzrə gələcək xərclər) 500 manat

İcarə ödənişləri icarə müddəti ərzində düz xətt üsulu ilə xərc kimi tanınmalıdır. Əgər hər hansı digər sistematik üsul istifadəçinin aktivdən əldə etdiyi səmərənin zaman sxemini daha

⁶¹ Standart, səh. 71.

⁶² Standart, səh. 74.

⁶³ Standart, səh. 75.

⁶⁴ Standart, səh. 78.

aydın şəkildə təqdim etmək imkanı verirsə, onda həmin digər üsuldən istifadə olunmalıdır.⁶⁵

Əgər satış və geriye icarə əməliyyatının ədalətli dəyərlə həyata keçirilməsi ehtimal edilirsə, hər hansı mənfəət və ya zərər dərhal tanınmalıdır.

Misal: Təşkilat maliyyə icarəsinə ofis götürmüşdür. 2 il müddətinə bağlanan müqavilənin şərtlərinə görə təşkilat hər rüb 1750 manat icarə haqqı ödəməlidir. Ofisin ədalətli dəyəri 10000 manat, faydalı xidmət müddəti 10 ildir. Müqavilə bitdikdən sonra ofis təşkilatın mülkiyyətinə veriləcək. Bağlanmış müqaviləyə əsasən bu, maliyyə icarəsidir.

Rüblər	İlin əvvəlinə qalıqlar	Rüblük ödənişlər	Faiz xərci	Əsas borcun azalması
1	10 000,00	1 750,00	814,90	935,10
2	9 064,90	1 750,00	738,70	1 011,30
3	8 053,60	1 750,00	656,29	1 093,71
4	6 959,89	1 750,00	567,16	1 182,84
5	5 777,05	1 750,00	470,77	1 279,23
6	4 497,82	1 750,00	366,53	1 383,47
7	3 114,35	1 750,00	253,79	1 496,21
8	1 618,14	1 750,00	131,86	1 618,14
	Cəmi	14 000,00	4 000,00	10 000,00

İcarəçinin balansı:

Dt: Əsas vəsait – ofis 10000 manat

Kt: Maliyyə icarəsinə görə öhdəlik 10000 manat

Bir rübədən sonra:

Dt: Faiz xərcləri 814.9 manat

Dt: Maliyyə icarəsinə görə öhdəlik 935.1 manat

Kt: Pul vəsaitləri 1750 manat

Dt: Amortizasiya xərci (rüblük) 500 manat

Kt: Yığılmış amortizasiya 500 manat

İcarədarın balansında:

Dt: Maliyyə icarəsi 10000 manat

Kt: Əsas vəsait – ofis 10000 manat

Bir rübədən sonra:

Maliyyə alətləri

Maliyyə aləti bir təşkilatın maliyyə aktivinin və digər təşkilatın kapital aləti və ya maliyyə öhdəliyinin yaranmasına səbəb olan hər hansı müqavilədir.

Hər hansı tərəflə pul vəsaiti və ya digər başqa maliyyə alətləri vasitəsilə ödəniş aparmaq hüququ verən (çatdırılma vasitəsilə təmin edilməsi gözlənilən əmtəə əsaslı müqavilələr istisna olmaqla) **əmtəə əsaslı müqavilələrdir**.

Maliyyə aktiv aşağıda göstərilən bütün aktivlərdir:

- pul vəsaitləri;
- digər təşkilatdan pul vəsaitləri və ya digər maliyyə aktivinin qəbul edilməsi ilə bağlı müqavilə hüququ;

⁶⁵ Standart, səh. 80.

- c. təşkilat üçün potensial olaraq əlverişli şərtlər əsasında öz maliyyə aktivlərini və ya öhdəliklərini digər təşkilatın maliyyə aktivləri və ya maliyyə öhdəlikləri ilə mübadilə edilməsi ilə bağlı müqavilə hüququ; və ya
- d. digər təşkilatın kapital aləti.

Maliyyə öhdəliyi aşağıda göstərilən bütün müqaviləli öhdəliklərdir:

- a. nağd pul vəsaitlərini və ya digər maliyyə aktivini digər təşkilata təqdim etmək; və ya
- b. təşkilat üçün potensial olaraq əlverişli olmayan şərtlər əsasında digər təşkilatla maliyyə öhdəlikləri və ya maliyyə aktivlərini mübadilə etmək.

Kapital aləti, bütün öhdəliklərin çıxılmasından sonra, təşkilatın aktivlərində qalıq payını təsdiq edən hər hansı müqavilədir.

Nizamnamə üzrə ayırmalar aləti qeyri-hökumət təşkilatının təsisçiləri üçün müvafiq təşkilatın nizamnamə kapitalının yaradılması öhdəliyini təsbit edən istənilən müqavilədir.

Bazar dəyəri fəal bazarda maliyyə aktivinin satışı üzrə əldə edilə bilən və ya alışı zamanı ödənilməli olan məbləğdir.

Monetar maliyyə aktivləri və ya maliyyə öhdəlikləri (həmçinin, monetar maliyyə alətləri də adlanır) sabit və ya müəyyən edilən pul vəsaiti miqdarında alınacaq və ya ödəniləcək maliyyə aktivləri və maliyyə öhdəlikləridir.

Təşkilat termini qeyri-hökumət təşkilatları, ictimai sektora məxsus strukturları, fiziki şəxsləri, ortaqlar və ya səhmdar cəmiyyətləri əhatə edir.

Mövcud qanunvericiliyə əsasən qeyri-hökumət təşkilatı heç bir kapital aləti (səhmlər, opsiyalar) buraxa bilməz. Qeyri-hökumət təşkilatı maliyyə öhdəliyi və ya **nizamnamə üzrə ayırmalar aləti** buraxa bilər. Nizamnamə üzrə ayırmalar aləti yarandığı tarixdə və ya sonrakı dövrlərdə qeyri-hökumət təşkilatının nizamnamə kapitalının artması ilə nəticələnə bilər.⁶⁶

Maliyyə öhdəliklərinə alınmış ssudalar, buraxılmış istiqrazlar, veksellər və maliyyə lizinqini aid etmək olar.

Alınmış ssudalar müəyyən faizləri ödəmək şərti ilə bankdan götürülmüş məbləğlərdir. Ssudaların ödəmə şərtləri müxtəlif ola bilər. Ssuda üzrə faiz xərcləri nominal faizlə yox, effektiv faiz dərəcəsi (IRR) ilə hesablanmalıdır.

Misal: Təşkilat illik faiz dərəcəsi 20% olan iki il müddətinə 13500 manat məbləğində bankdan ssuda götürmüşdür. Məsələn sadələşdirmək üçün hesab edək ki, faizlər ildə bir dəfə ödənilir, əsas məbləğ isə ikinci ilin sonunda tam ödəniləcək. Təşkilat ssudanı götürmək üçün banka 204 manat komissiya ödəmişdir.

Belə çıxır ki, ssudanın alınması ilə bağlı bizim iki cür xərcimiz çıxır: faizlər üzrə xərc və ödədiyimiz komissiyaya görə xərc. Hesablama metodunun əsas prinsipi “xərclər baş verdiyi anda qəbul edilməlidir, pul vəsaitlərinin ödənilməsi və ya alınması əhəmiyyətli deyil”. Məntiqidir ki, faiz xərcləri necə tanınırsa, bu qayda ilə komissiya xərclərimizdə tanınacaq, yəni ssuda üzrə əsas borc qaytarılanadək.

Ssudanı alanda: Dt: Pul vəsaitləri (13500-204) 13296 manat

Dt: Ssudaya görə diskont (komissiyanın ödənilməsi) 204 manat

Kt: Uzunmüddətli ssuda 13500 manat

Ssudaya görə diskont hesabı uzunmüddətli ssuda hesabının kontrhesabıdır.

Balansda bu aşağıdakı kimi əks olunur:

⁶⁶ Standart, səh. 43.

Balans			
Pul vəsaitləri	13,296	13,500	Ssuda
		-204	Diskont
	13,296	13,296	

Faiz xərclərini müəyyən etmək üçün biz effektiv faiz dərəcəsini (İRR) müəyyən etməliyik:

Pul axınlarını

Aldığımız məbləğ	Ödəniş 1-ci il	Ödəniş 2-ci il
(\$13,296.00)	2700	16200

Effektiv Faiz Dərəcəsi İRR=21%

Birinci ilin sonu: Dt: Faiz xərcləri 2792 manat

Kt: Diskont 92 manat

Kt: Pul vəsaitləri 2700 manat

İkinci ilin sonu: Dt: Faiz xərcləri 2812 manat

Dt: Ssuda borcu 13500

Kt: Diskont 112 manat

Kt: Pul vəsaitləri 16200 manat

Balans			
	13,500	Ssuda	
	-204	Diskont	
	13,296	Ssuda	
	92	Diskont	
	13,388	Ssuda	1-ci ilin sonu
	112	Diskont	
	13,500	Ssuda	2-ci ilin sonu

Bu qayda ssudanın amortizasiyası adlandırılır.

Maliyyə lizinə icarədar (aktivin sahibi) aktivini icarəçiyə uzunmüddətli icarəyə verir. Müqavilənin şərtlərinə əsasən aktivlə bağlı mühüm faydalar və risklər icarəçiyə keçir. Faktiki olaraq, maliyyə icarəsinə götürülən aktivə icarəçi nəzarət edir və icarəçi bu aktivdən fayda gözləyir (bax: aktivin tərif). Şərtlərin hamısı yerinə yetirilmişsə, icarəçi aktivini öz balansına əsas vəsait kimi götürməlidir.

Misal: Aktivin faydalı istismar müddəti 3 ildir. Aktiv yanvar ayında icarəyə götürülür, hesabat tarixi 31 dekabrdir. Təşkilat aktivini 3 il müddətinə icarəyə götürür. Aktivlə bağlı fayda və risklər icarəçiyə keçir, bu tip icarə maliyyə icarəsinə aiddir.

Müqavilənin şərtləri: aktivin dəyəri - 9740 manat, icarə müddəti - 3 il, maliyyə icarəsinin illik faiz dərəcəsi- 17.6%, ödəniş - 2000 manat hər rübün axırı. Hesab edək ki, aktivin ləğv edilmə dəyəri 740 manatdır.

Üç il ərzində 12 ödəniş nəzərdə tutulur, cəmi ödəniləcək məbləğ 24000 manat, o cümlədən faiz komponenti $24000 - 9740 = 14260$ manat, əsas borc komponenti isə müvafiq olaraq 9740 manat təşkil edir.

Hər rübün axırında ödənilən 2000 manatın tərkibində faiz və əsas borcun ödənilməsi nəzərdə tutulur.

Maliyyə icarəsinə götürülən an: Dt: Əsas vəsaitlər 9740 manat

Kt: Maliyyə icarəsi (öhdəlik) 9740 manat

Birinci rübün axırında ödəniş: Dt: Faiz xərcləri 1714 manat

Dt: Maliyyə icarəsi 286 manat
Kt: Pul vəsaitləri 2000 manat

Birinci ilin sonu: Dt: Amortizasiya xərci 3000 manat
Kt: Hesablanmış amortizasiya 3000 manat

Dt: Faiz xərcləri 1535 manat
Dt: Maliyyə icarəsi 465 manat
Kt: Pul vəsaitləri 2000 manat

Rüblər	Qalıq	Rüblük ödəniş	Faiz xərci 17.6%	Əsas borc
1	9740	2000	1714	286
2	9454	2000	1664	336
3	9118	2000	1605	395
4	8723	2000	1535	465
5	8258	2000	1453	547
6	7711	2000	1357	643
7	7068	2000	1244	756
8	6312	2000	1111	889
9	5422	2000	954	1046
10	4377	2000	770	1230
11	3147	2000	554	1446
12	1701	2000	299	1701
Cəmi		24000	14260	9740

Cədvəldə əks edildiyi kimi, 12-ci (2000 manat) ödənişlə biz həm faiz xərcimizi 299 manat, həm də əsas borcumuzu 1701 manat tam ödəməklə maliyyə icarəsinə görə borcumuzu tam silirik.

İstiqraz borc alətidir. Təşkilat istiqrazı buraxmaqla əldə olunacaq pul müqabilində istiqrazın sahibinə dövrü olaraq müəyyən faizlər və əsas borcu qaytarır. Adətən istiqrazın üzərində onun nominal dəyəri, faiz dərəcəsi və ödəmə tarixi göstərilir. İncəlik ondan ibarətdir ki, təşkilatın istiqrazı buraxmaq qərarından dövrüyyəyə buraxdığı ana kimi müəyyən vaxt keçir. Bu zaman bazarda bu tipli istiqrazların faiz dərəcəsi dəyişilə bilər. Dəyişiklik baş verirsə, istiqraz nominal dəyərindən baha, ya ucuz satılır.

Misal: Təşkilat 2 illik istiqraz buraxır. İstiqrazın nominal dəyəri 100 manat, nominal faiz dərəcəsi 15%, faiz ödənişləri ildə iki dəfə, əsas borc 2-ci ilin sonunda ödənilir. İstiqraz bazara çıxarıldığı zaman bu tipli istiqrazların faiz dərəcəsi (IRR) 17% təşkil etmişdir.

İstiqrazın satış qiymətini müəyyən etmək üçün 2 il ərzində təşkilatdan çıxan pul axınlarını 17% dərəcəsi ilə diskontlaşdıraraq.

Dövrələr (6 ay)	1	2	3	4
Pul axınları	15	15	15	115
Diskontlaşmış pul axınları 94.51	12.82	10.96	9.37	61.37

İstiqraz buraxıldığı an:

Dt: Pul vəsaitləri 94.51 manat

Dt: Diskont 5.49 manat

Kt: İstiqraz 100 manat

Balans			
Pul	94.51	100	İstiqraz

vəsaitləri	-5.49 Diskont
94.51	94.51

Sonradan istiqraz amortizasiya dəyəri ilə uçota alınır.

Dövrün əvvəlinə qalıq	Faiz xərci 17%	Ödənilən faizlər	Diskontun amortizasiyası	Dövrün sonuna qalıq
94.51	16.07	15	1.07	95.58
95.58	16.25	15	1.25	96.83
96.83	16.46	15	1.46	98.29
98.29	16.71	15	1.71	100.00

2-ci ilin axırı:

Dt: Faiz xərci 16.71 manat

Dt: İstiqraz 100 manat

Kt: Diskontun amortizasiyası 1.71 manat

Kt: Pul vəsaitləri 115 manat.

Maliyyə öhdəliyi və nizamnamə üzrə ayırmalar üzrə tərkib hissələrini özündə əks etdirən maliyyə alətləri buraxan qeyri-hökumət təşkilatı, ilkin tanınma ilə bağlı müqavilədə olan razılaşmanın mahiyyətinə və maliyyə aktivləri və xalis aktivlər alətləri anlayışlarına uyğun olaraq bu tərkib hissələrini öhdəlik və ya xalis aktivlər (kapital) kimi təsnifləşdirməlidir.

Emitent tərəfindən qarışıq maliyyə alətlərinin təsnifləşdirilməsi

Qeyri-hökumət təşkilatı aşağıdakı yanaşmaların birindən istifadə etməklə balans dəyərini vahid alətdə əks olunan öhdəlik və xalis aktivlər (kapital) elementlərinə köçürür:

- daha asan şəkildə ölçülə bilən komponent üçün ayrıca müəyyən edilən məbləği alətin ümumi məbləğindən çıxıldıqdan sonra yerdə qalan qalıq məbləğin nisbətən çətin ölçülə bilən komponentə (çox zaman kapital aləti) şamil edilməsi; və
- öhdəlik və xalis aktivlər komponentlərinin ayrı-ayrılıqda ölçülməsi və lazım olduğu təqdirdə, komponentlərin məbləğinin alətin ümumi məbləğinə bərabər olması üçün sözügedən məbləğlərin proporsional qaydada uyğunlaşdırılması.⁶⁷

Tərkibində həm borc, həm kapital komponenti olan qiymətli kağızlar konvertasiya edilən qiymətli kağızlar adlanır. Təşkilat belə qiymətli kağızı emissiya etdikdə kağızın sahibinə, nə vaxt sa təşkilatın təsisçisi olmaq öhdəliyini öz üzərinə götürür.

Misal: Təşkilat humanitar missiyasını yerinə yetirmək üçün pul vəsaitləri tələb olunur. Layihənin tərkibində kommersiya komponenti var. Nüfuzlu kommersiya şirkəti təşkilata müəyyən şərtlərlə vəsait ayırmağa hazırdır.

Şirkətin şərtləri:

Təşkilat konvertasiya edilən istiqraz buraxır. Əgər layihə uğurla başa çatsa, onda kommersiya təşkilatı istiqrazı xalis aktivlərə konvertasiya edəcək və, beləliklə, borc bağlanacaq. Təşkilat belə əməkdaşlıqda maraqlıdır. Nüfuzlu kommersiya təşkilatının təsisçi kimi cəlb edilməsi gələcəkdə təşkilata vəsait cəlb etməyə imkan yaradacaq.

Digər tərəfdən layihə uğurla başa çatsa, kommersiya təşkilatı əhali arasında yüksək nüfuzə malik olacaq, bu öz növbəsində şirkətin dayanıqlı işinə yardım edəcək.

⁶⁷ Standart, səh. 44.

Təşkilat 2 illik 100 ədəd konvertasiya edilən istiqraz buraxır. İstiqrazın nominal dəyəri 1000 manat və nominal faiz dərəcəsi 15%-dir, faiz ödənişləri ildə iki dəfə, əsas borc 2-ci ilin sonunda ödənilir. Konvertasiya hüququ olmayan bu tip istiqrazlar bazara çıxarıldığı zaman 17% faiz dərəcəsi (IRR) satılır. Şirkət konvertasiya edilən istiqrazı 110000 manata satır.

Qiymətli kağızın borc və xalis aktiv komponentləri:

	1	2	3	4
Ödəniləcək məbləğlər	15,000.00	15,000.00	15,000.00	115,000.00
İstiqrazın diskontlaşdırılmış dəyəri 94,513.53	12,820.51	10,957.70	9,365.56	61,369.76

Dt: Pul vəsaitləri 110000 manat

Dt: İstiqraza görə diskont 5,486.47

Kt: İstiqraz 100000

Kt: Opsion (xalis aktivlər) 15,486.47

Balans

Aktivlər	Öhdəlik
Pul vəsaitləri 110000	100000 İstiqraz -5486.47 Diskont 94513.53 Cəmi
	Xalis Aktivlər
	15486.47 Opsion
Cəmi 110000	110000 Cəmi

İstiqraz aşağıdakı kimi amortizasiya ediləcək:

Dövrün əvvəlinə qalıq	Faiz xərci 17%	Ödənilən faizlər	Diskontun amortizasiyası	Dövrün sonuna qalıq
94,513.53	16,067.30	15000	1,067.30	95,580.83
95,580.83	16,248.74	15000	1,248.74	96,829.57
96,829.57	16,461.03	15000	1,461.03	98,290.60
98,290.60	16,709.40	15000	1,709.40	100,000.00

Altı aydan sonra şirkət hesab edir ki, layihə uğurla başa çatacaq. İstiqrazı konvertasiya etmək qərarına gəlir.

Dt: İstiqraz 100000 manat

Dt: Opsion 15486.47 manat

Kt: Diskont 4,419.17 manat

Kt: Xalis Kapital 111,067.30

Faiz gəliri, dividendlər, qazanc və itkilər

Maliyyə aləti ilə əlaqədar faiz gəliri, qazanc və itkilər və ya maliyyə öhdəliyi kimi təsnifləşdirilən komponent maliyyə fəaliyyətinin nəticələri haqqında hesabatda sair gəlir və ya sair xərc kimi tanınmalıdır⁶⁸.

Qiymətləndirilmiş öhdəliklər, şərti öhdəliklər və şərti aktivlər

Konstruktiv öhdəlik aşağıdakı hallarda qeyri-hökumət təşkilatının fəaliyyətindən irəli gələn öhdəlikdir:

⁶⁸ Standart, səh. 44.

- (a) keçmiş təcrübəyə əsasən, dərc olunmuş siyasət vasitəsilə və ya kifayət qədər konkret cari bəyanatla çıxış edən qeyri-hökumət təşkilatı müəyyən öhdəlikləri qəbul edəcəyini digər tərəflərə bəyan etmişdir; və
- (b) nəticədə təşkilat bu öhdəlikləri yerinə yetirəcəyi barədə həmin digər tərəflərdə əsaslı ümid yaratmışdır.

Şərti aktiv keçmiş hadisələrdən irəli gələn və mövcudluğu yalnız tam olaraq təşkilatın nəzarəti altında olmayan bir və ya daha çox qeyri-müəyyən gələcək hadisələrin baş verməsi və ya verməməsi ilə təsdiqlənəcək mümkün olan aktivdir.

Şərti öhdəlik:

- (a) keçmiş hadisələrdən irəli gələn və mövcudluğu yalnız tam olaraq qeyri-hökumət təşkilatının nəzarəti altında olmayan bir və ya daha çox qeyri-müəyyən gələcək hadisələrin baş verməsi və ya verməməsi ilə təsdiqlənəcək mümkün olan; və ya
- (b) keçmiş hadisələrdən irəli gələn, lakin aşağıda göstərilən səbəblər üzündən tanınmayan cari öhdəlikdir:

- (i) öhdəliyin yerinə yetirilməsi üçün iqtisadi səmərələri və ya xidmət potensialını ifadə edən resursların təşkilatdan xaric olmasının tələb olunacağı ehtimal olunmadıqda; və ya
- (ii) öhdəliyin məbləği kifayət qədər etibarlı qiymətləndirilə bilinmədikdə.

İcrası icbari olan müqavilələr bütün tərəflərin heç bir öhdəliyi yerinə yetirmədiyi və ya eyni səviyyədə qismən yerinə yetirdiyi müqavilələrdir.

Hüquqi öhdəlik aşağıdakılardan yaranan öhdəlikdir:

- (a) müqavilə (onun açıq-aydın və ya gizli şərtləri vasitəsilə);
- (b) qanunvericilik; və ya
- (c) qanunun digər əməliyyatı.

Öhdəlik yaradan hadisə ödəməkdən başqa qeyri-hökumət təşkilatının digər çıxış yolunun olmaması ilə nəticələnən hüquqi və ya konstruktiv öhdəlik yaradan hadisədir.

Ağır şərtli müqavilə aktivlərin və ya xidmətlərin mübadiləsi ilə bağlı müqavilə çərçivəsində öhdəliklərin ödənilməsi üzrə qaçılmaz xərclərin həmin müqavilə üzrə əldə olunması gözlənilən iqtisadi səmərələri və ya xidmət potensialı çox olan müqavilədir

Misal: Regionda iqtisadi tənəzzül baş verir. Təşkilat tərəfindən təqdim edilən xidmətlərə tələbatın azalması nəticəsində bu xidmətlərin qiymətləri aşağı düşüb. Belə bir şərait yaranıb ki, bağlanmış müqavilələrdən əldə edilən gəlir xərcləri qarşılamır. Təşkilat hesab edir ki, iqtisadi tənəzzül bir il çəkəcək və sonra təqdim edilən xidmətlər mənfəətli olacaq. Rəhbərlik, təşkilatı bazardan çıxartmamaq üçün ağır şərtli müqavilələrin bağlanmasına qərar verir.

Qiymətləndirilmiş öhdəlik vaxtı və ya dəyəri qeyri-müəyyən olan öhdəlikdir.

Xüsusi sosial yardımlar qeyri-hökumət təşkilatının sosial siyasət məqsədlərinə uyğun olaraq təmin edilən məhsullar, xidmətlər və digər müavinatlardır.⁶⁹

Misal: Təşkilatın missiyası tənha və dul analara texniki və maliyyə yardımı göstərməkdir. Layihənin mövcud komponentinə əsasən təşkilat benefisiara paltaryuyan maşınlar paylamalıdır. Təşkilat həm də bir il ərzində həftədə 1 dəfə 500 q yuyucu toz ilə təminatı öz üzərinə götürür. Yuyucu tozun qiyməti 0.5 manatdır. Bu ay ərzində təşkilat 200 ədəd paltaryuyan maşın paylamışdır. Paltaryuyan maşının dəyəri 200 manatdır.

⁶⁹ Standart, səh. 83.

Dt: Natural formada verilmiş yardımlar (qeyri- birja xərci) 40000 manat

*Kt: Paltaryuyan maşın (200 ədəd*200 manat) 40000 manat*

*Dt: Yaradılmış ehtiyatlara görə qeyri-birja xərci 5200 manat
(0.5manat*52həftə*200ədəd=5200 manat)*

Kt: Yuyucu tozun gələcəkdə təminatı ilə bağlı ehtiyat 5200 manat

Misal: Təşkilata qarşı məhkəmə prosesi gedir. Dəqiq cərimə məbləği hələ məlum deyil, bununla belə təşkilatın hüquqşünasları hesab edirlər ki, cərimə təxminən 2000 manat olacaq.

Dəqiq məbləğ məlum olmadığından biz 2000 manat şərti öhdəlik yaradırıq.

Şərti öhdəliklər təşkilatın balansında yox, qeydlərdə əks olunur.

Təşkilat iddiaçı ilə razılığa gəlmişdir. Əgər iddiaçı iddiasından əl çəksə, onda təşkilat 1700 manat ödəməyə hazırdır. İlk razılaşma əldə olunmuşdur.

Dt: İddiaya görə xərc 1700 manat

Kt: İddiaya görə ehtiyat 1700 manat

*Misal: Təşkilat regionların birində yerləşən filialını bağlamaq fikrindədir. Filialın işçilərinə və digər maraqlı tərəflərə bu haqda xəbərdarlıq **edilmişdir**. Filialın bağlanması ilə bağlı 7000 manat xərcin olması nəzərdə tutulmuşdur.*

Dt: Filialın bağlanması ilə bağlı xərc 7000 manat

Kt: Filialın bağlanması ilə bağlı ehtiyat 7000 manat

*Misal: Təşkilat regionların birində yerləşən filialını bağlamaq fikrindədir. Filialın işçilərinə və digər maraqlı tərəflərə bu haqda xəbərdarlıq **edilməmişdir**. Filialın bağlanması ilə bağlı 7000 manat xərcin olması nəzərdə tutulmuşdur.*

Üçüncü tərəflərin bu haqda xəbərdar olmadığına görə ehtiyat yaradılır.

Misal: Təşkilat digər təşkilata qarşı 2000 manat təminat ödəmək üçün iddia qaldırmışdır. Ehtimal var ki, məhkəmə müsbət qərar çıxaracaq.

Ehtiyatlılıq (konservatizm) prinsipinə əsasən aktiv yaradılır.

Misal: Təşkilat icarəyə ofis götürmüşdür. İcarə müddətinin sonuna üç ay qalmış təşkilat başqa ofisə köçür. İcarə müqaviləsinin şərtlərinə əsasən təşkilat icarə haqqını tam ödəməlidir (qalıq məbləğ 600 manat təşkil edir) və digər təşkilata ofisi icarəyə verə bilməz.

Dt: Ehtiyatın yaradılması ilə bağlı xərc 600 manat

Kt: İcarə müqaviləsinin ödənilməsi ilə bağlı ehtiyat 600 manat

Cari öhdəliyə səbəb olan keçmişdə baş vermiş hadisə öhdəlik yaradan hadisə kimi tanınır. Hadisənin öhdəlik yaradan hadisə kimi tanınması üçün qeyri-hökumət təşkilatının həmin hadisədən törənən öhdəliyi ödəməkdən başqa heç bir real alternativini olmamalıdır. Bu yalnız aşağıdakı hallarda mümkündür:

(a) öhdəliyin yerinə yetirilməsi qanunla təmin olunduqda; və ya

(b) konstruktiv öhdəlik yarandıqda, yəni hadisə (bu hadisə qeyri-hökumət təşkilatlarının hər hansı addımı da ola bilər) qeyri-hökumət təşkilatları öhdəliyi yerinə yetirəcəyi barədə digər tərəflərdə əsaslı ümid yaratdıqda.

Pulun zaman dəyəri əhəmiyyətli dərəcədə fərqli olduqda, qiymətləndirilmiş öhdəliyin məbləği öhdəliyin ödənilməsi üçün tələb olunacağı gözlənilən xərclərin diskontlaşdırılmış dəyəri olmalıdır.

Diskont dərəcəsi (və ya dərəcələri) pulun zaman dəyəri üzrə cari bazar qiymətləndirmələrini əks etdirən vergidən əvvəlki dərəcəyə (və ya dərəcələrə) bərabər olmalıdır.⁷⁰

Misal: Yerli bələdiyyə təşkilatı ofisinin yerləşdiyi ərazidə yolun tikilməsi haqqında xəbərdarlıq etmişdir. Yol iki ildən sonra tikiləcək. Ofis binasının sökülməsi ilə bağlı təminat nəzərdə tutulmur. İki ildən sonra binanın dəyəri 15000 manat olacaq. Effektiv faiz dərəcəsi 20%.

Diskontlaşdırılmış dəyər $15000/(1+0.2)^2=10417$ manat

Dt: Binanın sökülməsi ilə bağlı xərc 10417 manat

Kt: Binanın sökülməsi ilə bağlı ehtiyat 10417 manat

1 ildən sonra:

Dt: Binanın sökülməsi ilə bağlı xərc 2083,33 manat

*(10417manat*20%=2083.83manat)*

Kt: Binanın sökülməsi ilə bağlı ehtiyat 2083,33 manat

2 ildən sonra:

Dt: Binanın sökülməsi ilə bağlı xərc 2500 manat

*(12500manat*20%=2500manat)*

Kt: Binanın sökülməsi ilə bağlı ehtiyat 2500 manat

Ehtiyat	Xərc
10 416,67	10 416,67
2 083,33	2 083,33
12 500,00	
2500	2500
15 000,00	

İkinci ilin sonunda ehtiyatın məbləği 15000 manat olacaq.

Qiymətləndirilmiş öhdəliyin tanınması iki halda mümkündür: ödənilməsi üçün tələb olunan xərclərin bir hissəsini və ya hamısını digər tərəfin kompensasiya edəcəyi gözləniləndikdə və həmin kompensasiya yalnız qeyri-hökumət təşkilatının öhdəliyi yerinə yetirəcəyi təqdirdə kompensasiyanın alınması ehtimalı faktiki qaçılmaz dərəcədə olduğu halda.

Misal: Təşkilat digər təşkilatdan (təchizatçı) mal almış və həmin malı öz müştərisinə təqdim etmişdir. Təqdim edilən mala görə təşkilat müştərisinə 1 illik zəmanət vermişdir. Zəmanətin dəyəri 15000 manatdır. Təchizatçı və təşkilat arasında bağlanmış müqaviləyə əsasən həmin məbləğ təchizatçı tərəfindən ödənilməlidir.

Malın müştəriyə təqdim edilməsi zamanı:

Dt: Zəmanətlə bağlı xərc 15000 manat

Kt: Ehtiyat (zəmanət-qiymətləndirilmiş öhdəlik) 15000 manat

Müştəri zəmanətdən istifadə etdi:

Digər tərəfin zəmanətin kompensasiya edilməsi (müqaviləyə əsasən:)

Dt: Debitor borc (zəmanət üzrə kompensasiya) 15000 manat

Kt: Gəlir (zəmanət üzrə kompensasiya) 15000 manat

Müştəriyə pulun qaytarılması:

Dt: Ehtiyat (zəmanət-qiymətləndirilmiş öhdəlik) 15000 manat

Kt: Pul vəsaitləri 15000 manat

⁷⁰ Standart, səh. 88.

Borclara aid edilən xərclər

Borclar üzrə məsrəflər təşkilat tərəfindən maliyyə vəsaitlərinin borca götürülməsi ilə əlaqədar yaranmış faizlər və onunla bağlı digər məsrəflərdir.

Borclar üzrə məsrəflərə aşağıdakılar daxil ola bilər, lakin bu məsrəflər aşağıdakılarla məhdudlaşmır:

- (a) bank overdraftı və qısamüddətli və uzunmüddətli borclar üzrə faizlər;
- (b) borclarla bağlı endirimlər və ya mükafatların amortizasiyası;
- (c) borcların alınmasının təşkili ilə bağlı çəkilmiş əlavə məsrəflərin amortizasiyası;
- (d) faiz xərclərinə düzəliş kimi qəbul edildiyi dərəcədə, xarici valyutada götürülmüş borclardan yaranan məzənnə fərqləri⁷¹

Misal: Təşkilat 10000 manat kredit götürmüşdür. Kreditin illik faiz dərəcəsi 20%, əsas borcun qaytarılma müddəti 1 ildir. Faiz borclarına görə ödəniş hər ayın axırında olmalıdır. Təşkilat krediti almaq üçün banka 100 manat komissiya haqqı ödəmişdir.

Kreditin effektiv faiz dərəcəsi $IRR=21.12\%$

Dt: Pul vəsaiti 9900 manat

Dt: Diskont komissiya 100 manat

Kt: Kreditə görə öhdəlik 10000 manat

Bir aydan sonra:

Dt: Faiz xərci 174.22 manat

Kt: Pul vəsaitləri 166.67 manat

Kt: Diskontun amortizasiyası 7.55 manat

Kvalifikasiya olunan aktivin əldə olunması, tikilməsi və ya istehsalı ilə birbaşa əlaqəli olan borclar üzrə məsrəflər həmin aktiv dəyərinin bir hissəsi kimi **kapitallaşdırılmalıdır**.

Misal: Təşkilat ofis binasını tikir. Tikinti iki il ərzində yekunlaşacaq. Təşkilat tikinti işləri aparmaq üçün 10000 manat kredit götürmüşdür. Kreditin illik faiz dərəcəsi 20%, əsas borcun qaytarılma müddəti 1 ildir. Faiz borclarına görə ödəniş hər ayın axırında olmalıdır. Təşkilat krediti almaq üçün banka 100 manat komissiya haqqı ödəmişdir.

Kreditin effektiv faiz dərəcəsi $IRR=21.12\%$

Dt: Pul vəsaiti 9900 manat

Dt: Diskont komissiya 100 manat

Kt: Kreditə görə öhdəlik 10000 manat

Bir aydan sonra:

Dt: Bitməmiş tikinti 174.22 manat

Kt: Pul vəsaitləri 166.67 manat

Kt: Diskontun amortizasiyası 7.55 manat

İşçilərin mükafatlandırılması

İşçilərin mükafatlandırılması işçilərin göstərdiyi xidmətlər əvəzində təşkilat tərəfindən təqdim olunan kompensasiyaların bütün formalarıdır.

İşçilərin qısamüddətli mükafatlandırılması işçilərin müvafiq xidmətləri göstərdiyi dövrdən sonra on iki ay ərzində tam olaraq ödənilməli olan mükafatlardır (işdən çıxma müavinətləri istisna olmaqla).

⁷¹ Standart, səh. 109.

İşçilərin qısamüddətli mükafatlandırılmasına aşağıdakı maddələr daxildir:

- (c) günəmuзд və vaxtamuzd əmək haqları, sosial təminat ödənişləri;
- (d) məzuniyyətin işçilərin müvafiq xidmətləri göstərdiyi dövrdən sonra on iki ay ərzində götürüləcəyi gözlənildikdə, qısamüddətli ödənişli məzuniyyətlər (illik ödənişli məzuniyyətlər və xəstəliklə bağlı ödənişli məzuniyyət);
- (e) işçilərin müvafiq xidmətləri göstərdiyi dövrün sonundan on iki ay ərzində tam ödənilməli olan mənfəətdə iştirak və mükafatlar; və
- (f) hal-hazırda təşkilatda işləyən işçilər üçün qeyri-pul ifadəsində mükafatlandırmalar (tibbi xidmət, mənzil, avtonəqliyyat və pulsuz və ya dotasiya olunan mal ya da xidmətlərlə təmin olunma)⁷².

Misal: Təşkilat işçilərin əmək haqlarını hər ayın 5-dək ödəyir. Aylıq əmək haqqı fondu 5600 manat təşkil edir. Əmək haqqı fondunun 30%-i birja əməliyyatlarının nəticəsində yaranmışdır.

Dt: Əmək haqqı xərci – birja əməliyyatları 1680 manat

Dt: Əmək haqqı xərci – qeyri-birja əməliyyatları 3820 manat

Kt: İşçi heyətinə borclar 5600 manat

Pul vəsaitləri ödənildikdə:

Dt: İşçi heyətinə borclar 5600 manat

Kt: Pul vəsaitləri 5600 manat

Birja əməliyyatları üzrə mənfəət vergisi

Qeyri-hökumət təşkilatları ***birja əməliyyatları üzrə*** mənfəət vergisi ödəməlidir. Mənfəət vergisinə mənfəət və mənbədən vergilər aiddir.

Vergi tutulan mənfəət (vergi zərəri) mənfəət vergisinin hesablandığı və müəyyən dövr üçün vergi orqanları tərəfindən qoyulan qaydalara uyğun olaraq təyin olunan qeyri-hökumət təşkilatının **vergi tutulan birja əməliyyatları** üzrə mənfəət və ya zərərdir.

Ödənilməli olan (bərpa edilən) mənfəət vergisi əvvəlki dövrlər üzrə düzəlişlər nəzərə alınmaqla, hesabat dövrü üzrə vergi tutulan mənfəət və ya zərərlə əlaqədar ödənilməli və ya əvəzi alınmalı olan vergi məbləğidir.

Təşkilatın apardığı maliyyə uçotu ilə vergi uçotu fərqlənə bilər. Bu fərq müvəqqəti və ya daimi ola bilər. Müvəqqəti fərqlər adətən bir necə hesabat dövründə iştirak edən aktiv və öhdəliklərin xərcə silinməsi zamanı yaranır. Vergi uçotuna görə aktivlərin amortizasiyası azalan balansla 20% dərəcəsi ilə hesablandıqda, maliyyə uçotunda təşkilat bu tip aktivlərə amortizasiyanı düz xətt metodu ilə hesablanı bilər. Yaranan fərq aktiv tam silindikdən sonra aradan qaldırılacaq.

Misal: Təşkilat 10000 manat dəyərində avadanlıq almışdır. Vergi məəcəlləsinə əsasən bu tip aktivlərə amortizasiya azalan balans metodu 20% dərəcə ilə hesablanır. Təşkilatın maliyyə siyasətinə əsasən bu tip aktivlər düz xətt metodu ilə 10 il ərzində amortizasiya edilir. Likvidasiya dəyəri nəzərdə tutulmur. Mənfəət vergisi 22%-dir.

Vergi uçotu üzrə amortizasiya:

*10000 manat*20%=2000 manat*

Maliyyə uçotu üzrə amortizasiya:

10000 manat /10 il = 1000 manat

Vergidən qabaq mənfəət 25000 manat təşkil edir. Vergi uçotuna görə mənfəət:

⁷² Standart, səh. 113.

$25000 + 1000 - 2000 = 24000$ manat

Ödəniləcək mənfəət vergisi:

$24000 \text{ manat} * 22\% = 5280$ manat

Dt: Mənfəət vergisi xərci 5500 manat

Kt: Ödəniləcək mənfəət vergisi 5280 manat

Kt: Təxirə salınmış vergilər 220 manat

Təxirə salınmış vergi müvəqqəti fərqlərin nəticəsində yaranan uzunmüddətli öhdəlikdir.

Misal: İllik amortizasiya vergi uçotuna əsasən 2000 manat, maliyyə uçotuna görə isə 1000 manat təşkil edir. Bundan başqa dövr ərzində təşkilat 500 manat cərimə ödəmişdir. Vergi məəcəlləsinə görə cərimələr vergini azaldan xərc kimi tanınmır. Bu fərq daimi fərqdır. Mənfəət vergisi 22%-dir.

Vergi uçotuna görə mənfəət:

$25000 + 1000 - 2000 + 500 = 24500$ manat

Ödəniləcək mənfəət vergisi:

$24500 \text{ manat} * 22\% = 5390$ manat

Dt: Mənfəət vergisi xərci $(24000 + 500) * 22\%$ 5610 manat

Kt: Ödəniləcək mənfəət vergisi 5390 manat

Kt: Təxirə salınmış vergilər 220 manat

Təxirə salınmış vergilər yalnız müvəqqəti fərqlər yaradır.

Xarici valyuta məzənnələrində dəyişikliklərin təsiri

Xarici valyuta ilə həyata keçirilən əməliyyatlar, qeyri-hökumət təşkilatının aşağıdakı əməliyyatları daxil olmaqla, xarici valyuta ilə ifadə edilmiş və ya ödənişi xarici valyutada tələb olunan əməliyyatlardır:

- (a) qiymətləri xarici valyuta ilə göstərilən mal və xidmətlərin alqı-satqısı;
- (b) xarici valyuta ilə göstərilmiş debitor və kreditor borcları üzrə vəsaitlərin borc alınması və verilməsi; və ya
- (c) xarici valyuta ilə ifadə edilmiş hər hansı başqa şəkildə aktivlərin alqı-satqısı, öhdəliklərin götürülməsi və ya ödənilməsi.

Məzənnə fərqi hər hansı bir valyuta vahidinin fərqli məzənnələrlə digər valyuta vahidinə dəyişilməsindən yaranan fərqdır.

Valyuta məzənnəsi bir valyutanın digər valyuta ilə mübadiləsi əmsalındır.

Monetar maddələr əldə saxlanılan valyuta vahidləri və sabit və ya müəyyən edilə bilən valyuta vahidləri miqdarında alınmalı və ya ödənilməli olan aktiv və ya öhdəliklərdir.

Spot məzənnəsi dərhal mübadilə üçün mövcud olan məzənnədir.

Xarici valyutada həyata keçirilən əməliyyat ilkin tanınma zamanı manat valyutasında, xarici valyutada olan məbləğə manatla xarici valyuta arasında əməliyyatın keçirildiyi tarixdə mövcud olan spot məzənnəsini tətbiq etməklə uçota alınmalıdır⁷³

Misal: Təşkilat 700 ABŞ dolları dəyərində kompüter alır. Həmin gün manatın dollara nisbətən məzənnəsi 0.8 olmuşdur.

Dt: Əsas vəsait – kompüter 560 manat

Kt: Pul vəsaitləri (700 ABŞ dolları) 560 manat

⁷³ Standart, səh. 120.

Misal: 31 dekabr tarixində təşkilatın kassasında 1700 ABŞ dolları var. Bu vəsait 1 ay əvvəl daxil olmuş və həmin tarixdə manatın dollara nisbətən məzənnəsi 0.8 manat olmuşdur. 31 dekabr tarixinə məzənnə 0.85 manatdır.

Dt: Kassa (ABŞ dolları) 85 manat

Kt: Valyuta məzənnəsinin dəyişməsi nəticəsində gəlir 85 manat

Misal: 31 dekabr tarixində təşkilatın 1700 ABŞ dolları kreditör borcu var. Bu borc 1 ay əvvəl yaranmışdır və həmin tarixdə manatın dollara nisbətən məzənnəsi 0.8 manat olmuşdur. 31 dekabr tarixinə məzənnə 0.85 manatdır.

Dt: Valyuta məzənnəsinin dəyişməsi nəticəsində zərər 85 manat

Kt: Kreditör borc (ABŞ dolları) 85 manat

Hər hesabat vermə tarixində təşkilat aşağıdakıları etməlidir:

(a) xarici valyuta ilə olan monetar maddələr hesabat tarixindəki məzənnədən istifadə etməklə çevrilməlidir;

(b) xarici valyuta ilə olan və ilkin dəyəri ilə qiymətləndirilən qeyri-monetar maddələr **əməliyyatın həyata keçirildiyi tarixdə mövcud olan məzənnə** ilə çevrilməlidir; və

(c) xarici valyutada olan və ədalətli dəyərlə ölçülən qeyri-monetar maddələr **ədalətli dəyərin təyin edildiyi tarixdə mövcud olan məzənnə** ilə çevrilməlidirlər.

Hesabat tarixindən sonrakı hadisələr

Hesabat tarixindən sonrakı hadisələr hesabat tarixi ilə maliyyə hesabatlarının dərc edilmək üçün təsdiq olunduğu tarix arasındakı dövrdə baş verən mənfi və ya müsbət xarakterli hadisələrdir. Bu hadisələrin iki növü müəyyən oluna bilər:

(a) hesabat tarixində mövcud olan şərtləri təsdiqləyən hadisələr (maliyyə hesabatlarına düzəliş edilməsini tələb edən hesabat tarixindən sonrakı hadisələr);

(b) hesabat tarixindən sonra yaranmış şərtləri təsdiqləyən hadisələr (maliyyə hesabatlarına düzəliş edilməsini tələb etməyən hesabat tarixindən sonrakı hadisələr)⁷⁴

Misal: Hesabat tarixindən sonra məlum olmuşdur ki, keçən ilin dekabr ayında oğurluq faktı olmuşdur. Həmin oğurluq nəticəsində təşkilata 250 manat ziyan dəymişdir.

Dt: Oğurluq nəticəsində zərər 250 manat

Kt: Mallar 250 manat

Misal: Fevral ayında dollar manata nisbətən 15% ucuzlaşdı.

Bu hadisə təşkilata zərər vursa belə, hesabat tarixindən sonra yaranmış şərtləri təsdiqləyir. Odur ki, hesabatlara təsiri yoxdur.

Misal: Fevral ayında məhkəmənin qərarı ilə təşkilat 1000 manat cərimə ödəməlidir. Bundan əvvəl təşkilat bu proseslə bağlı 800 manat ehtiyat yaratmışdır.

Dt: Cərimənin ödənilməsi ilə bağlı xərc 200 manat

Kt: Məhkəmə ilə bağlı ehtiyat 200 manat

⁷⁴ Standart, səh. 123.

Əlaqəli tərəflər

Standarta əsasən əlaqəli tərəflər haqqında açıqlamalar verilməlidir. Burada əlaqənin mahiyyəti, təsiri, həmin tərəflə aparılan əməliyyatlar və bu əməliyyatların necə təsir etməsi açıqlanmalıdır. Əlaqəli tərəflər təşkilatlar, rəhbər işçilər və onların ailə üzvləri ola bilərlər.

Əlaqəli tərəf bir tərəf digər tərəfə nəzarət etmək potensialına malik olduqda və ya maliyyə və əməliyyat qərarlarının qəbulu zamanı digər tərəfə əhəmiyyətli təsir göstərdikdə və ya əlaqəli tərəf olan təşkilat və digər təşkilat ümumi nəzarət altında olduqda əlaqəli tərəf hesab olunur.

Yaxın ailə üzvləri fərdin qeyri-hökumət təşkilatı ilə bağlı işlərində ona təsir etməsi və ya onun təsiri altına düşməsi gözlənilən yaxın qohumları və ya yaxın ailə üzvləridir.

Əsasən idarə heyətinə aşağıdakılar daxildir:

- (a) qeyri-hökumət təşkilatının bütün direktorları və ya idarəetmə strukturunun üzvləri; və
- (b) hesabat təqdim edən qeyri-hökumət təşkilatının planlaşdırılması, idarə edilməsi və ona nəzarət edilməsi hüququna və məsuliyyətinə malik digər şəxslər.

Nəzarət təşkilatın maliyyə və əməliyyat qərarlarına nəzarət etmək və ya onlara əhəmiyyətli dərəcədə təsir etmək hüququna və səlahiyyətinə malik olmaqla təşkilatın fəaliyyəti üzrə nəzarət deməkdir.

Əlaqəli tərəflərlə əməliyyatlar onlara görə ödənişin edilib-edilməməsindən asılı olmayaraq, əlaqəli tərəflər arasında resursların və ya öhdəliklərin köçürülməsidir.

Əlaqəli tərəflərlə əməliyyatlar hesabat təqdim edən qeyri-hökumət təşkilatından yalnız iqtisadi cəhətdən asılı olduğu üçün asılı tərəf statusuna malik digər qeyri-hökumət təşkilatları ilə aparılan əməliyyatları əhatə etmir.

Əhəmiyyətli təsir təşkilatın maliyyə və əməliyyat siyasəti ilə bağlı qərarların verilməsində iştirak etmək səlahiyyətidir, lakin həmin siyasət üzərində nəzarəti təmin etmir.

Nəzarət fəaliyyətlərindən səmərə əldə etmək üçün təşkilatın maliyyə və əməliyyat siyasətini idarə etmək səlahiyyətidir.

Birgə nəzarət iqtisadi fəaliyyət üzərində nəzarətin razılaşma əsasında bölüşdürülməsidir⁷⁵

Yaxın ailə üzvləri

Həyat yoldaşının və digər qohumların aidiyyəti fərddən ayrılması və ya uzaqlaşması kimi qeyd edilən fikri təkzib edən məlumat mövcud olmadıqda aşağıda adları çəkilən yaxın ailə üzvlərinin və qohumların fərdin yaxın ailə üzvləri meyarına uyğun gəlməsi və ya onun əhatə dairəsinə düşməsi ehtimal olunur:

- (g) rəsmi və qeyri-rəsmi həyat yoldaşı, himayədə olan övlad və ya bir evdə yaşayan qohumlar;
- (h) baba, nənə, ata, ana, himayədə olmayan övlad, nəvə, qardaş və ya bacı; və
- (i) övladın rəsmi və qeyri-rəsmi həyat yoldaşı, qayınana, qayınata, qayın və ya baldız.⁷⁶

⁷⁵ Standart, səh. 127.

⁷⁶ Standart, səh. 128.